МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему: **КРЕАТИВНЕ МИСЛЕННЯ ЯК УМОВА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НЕСЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ**

Виконав: студент ІІ курсу,
групи 8.0534-3-4-1-дн
спеціальності 053 – Психологія
освітньої програми: 053 Психологія
Лініченко Віталій Олександрович
Керівник: к.пед.н., менеджер «Space Запоріжжя» Остапенко Л. В.
Рецензент: к.психол. н., доцент кафедри психології Грандт В.В.

Запоріжжя – 2026

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма 053 Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

«____»_____2026 р.

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Лініченко Віталію Олександровичу

Тема роботи: Креативне мислення як умова підвищення ефективності несення військової службі

керівник роботи к.пед.н., менеджер «Space Запоріжжя» Остапенко Л. В.

затверджені наказом ЗНУ від «02» 10 2025 року № 1393-с

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки здійснити аналіз теоретичних основ креативного мислення під час несення військової служби; емпірично дослідити креативне мислення як умови підвищення ефективності під час несення військової служби; розробити психологічну програму та практичні рекомендації для розвитку креативного мислення під час несення військової служби.

Перелік графічного матеріалу: 11 таблиць, 7 рисунків.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання Видав	Завдання прийняв
Вступ	Остапенко Л. В., доцент		
Розділ 1	Остапенко Л. В., доцент		
Розділ 2	Остапенко Л. В., доцент		
Розділ 3	Остапенко Л. В., доцент		
Висновки	Остапенко Л. В., доцент		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень –лютий 2025 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2025 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	квітень-травень 2025 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	липень 2025 р.	Виконано
5	Робота над третім розділом	червень -серпень 2025 р.	Виконано
6	Написання висновків	вересень 2025 р.	Виконано
7	Передзахист	жовтень 2025 р.	Виконано
8	Нормоконтроль	січень 2026 р.	Виконано

Студент _____ В. О. Лініченко

Керівник роботи _____ Л. В. Остапенко

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Г. В. Коваль

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 60 сторінок, 7 рисунків, 11 таблиць, 39 джерел, 4 додатків.

Об'єкт дослідження: креативне мислення під час несення військової служби.

Предмет дослідження: вплив креативного мислення на підвищення ефективності під час несення військової служби

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості розвитку креативного мислення як умови підвищення ефективності час несення військової служби та розробити психологічну програму та практичні рекомендації для його розвитку.

Гіпотеза дослідження: припускається, що вищий рівень розвитку креативного мислення у військовослужбовців позитивно впливає на ефективність виконання службових завдань, сприяє гнучкості мислення, адаптивності та ухваленню нестандартних рішень у складних ситуаціях.

Методи дослідження: теоретичні: теоретико-методологічний аналіз, класифікація й систематизація наукових джерел, порівняння й узагальнення даних досліджень; емпіричні: спостереження, тестування.

Наукова новизна полягає в уточненні та поглибленні уявлень про природу креативного мислення як важливого психологічного ресурсу в професійній діяльності військовослужбовців; розширенні наукових уявлень про зв’язок між креативністю, гнучкістю мислення та ефективністю виконання службових завдань у стресогенному середовищі сучасної війни.

Галузь використання: психолого-тренінгові програми розвитку креативного мислення у процесі професійної підготовки та підвищення кваліфікації військових

КРЕАТИВНЕ МИСЛЕННЯ, ВІЙНА, ВІЙСЬКОВА СЛУЖБА, АДАПТИВНІСТЬ, УКРАЇНЦІ, ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН.

SUMMARY

Linichenko V. O. Creative Thinking as a Condition for Improving the Effectiveness of Military Service.

The qualifying work consists of an Introduction, three Chapters, a Conclusion, References (39 sources, including 11 foreign publications), and three appendices totaling 11 pages. The total volume of the qualifying work is 77 pages, including 60 pages of main text. The work contains 11 tables and 7 figures.

The qualifying work provides a theoretical overview and presents an empirical study of creative thinking and its psychological aspects in the context of military service. The thesis comprises three chapters, each addressing a specific aspect of the development of creative thinking as a factor in improving the effectiveness of military service.

The research object: creative thinking during military service.

The research subject: the influence of creative thinking on improving the effectiveness of military service.

The research goal: to theoretically substantiate and empirically investigate the characteristics of creative thinking development as a condition for improving the effectiveness of military service, as well as to develop a psychological program and practical recommendations for its development.

The research objectives are: to analyze theoretical approaches to the study of creative thinking in the context of military service; to identify psychological features and factors influencing the development of creative thinking among military personnel; to empirically examine the level of creative thinking and its impact on the effectiveness of military service; to develop and evaluate a psychological program aimed at enhancing creative thinking during military service.

Chapter 1 “Theoretical Foundations of the Study of Creative Thinking During Military Service” provides a theoretical analysis of the concept, structure, and key characteristics of creative thinking, as well as its role in professional military activity.

Chapter 2 “Empirical Study of Creative Thinking as a Condition for Improving the Effectiveness of Military Service” presents the organization, methods, and results of the empirical research and their analysis.

Chapter 3 “Development of Creative Thinking as a Condition for Improving the Effectiveness of Military Service” explains the design and methods of the psychological development program and substantiates its practical significance.

Key words: creative thinking, war, military service, adaptability, Ukrainians, psychological state.

ЗМІСТ

ВСТУП 8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ПІД ЧАС НЕСЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ 14
1.1. Поняття креативного мислення у психології: сутність, особливості, критерії 14
1.2. Психологічні аспекти креативності в умовах професійної діяльності 18
1.3. Психологічні чинники, як умова розвитку креативного мислення під час несення військової служби 23
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ЯК УМОВА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НЕСЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ 28
2.1. Організація і методи емпіричного дослідження креативного мислення 28
2.2. Аналіз результатів дослідження креативного мислення 34
РОЗДІЛ 3.47 РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ, ЯК УМОВА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІД ЧАС НЕСЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ 47
3.1. Психокорекційна програма розвитку креативного мислення, її розробка і впровадження 47
3.2. Оцінка ефективності впровадження психокорекційної програми розвитку креативного мислення 52
3.3.Практичні рекомендації командирам та психологам підрозділів 54
ВИСНОВКИ 58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 61
ДОДАТКИ 65

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Повномасштабна війна в Україні, що триває з 2022 року, суттєво змінила вимоги до підготовки та психологічного забезпечення військовослужбовців. У сучасних умовах ведення бойових дій особливого значення набуває не лише фізична витривалість, дисципліна й навички володіння зброєю, а й здатність до швидкої адаптації, прийняття нестандартних рішень, гнучкість мислення та ініціативність. Військові дії носять динамічний, асиметричний характер, що вимагає від воїнів високого рівня креативного мислення.

Креативне мислення дозволяє військовослужбовцям ефективно вирішувати тактичні й стратегічні завдання, особливо в умовах невизначеності, обмежених ресурсів і постійної загрози. Згідно з даними Генерального штабу ЗСУ (2023), близько 38% ефективних бойових операцій відбуваються завдяки ініціативі, гнучкому аналізу ситуації та нестандартному підходу з боку командирів і бійців. Дослідження, проведене у Національному університеті оборони України імені Івана Черняховського (2022), засвідчило, що особи з високим рівнем креативності у 1,6 рази швидше приймають тактичні рішення у складних ситуаціях.

Психологічні особливості професійної діяльності досліджували Ж. Клеїн (аналіз міжособистісних стосунків в професійній діяльності); Р. Ретер-Палмон (засновник диференційної психофізіології праці), Д. Супер (автор концепцій професійного самовизначення). В. Приходько вивчав психофізіологічні механізми в професійній діяльності військових а І. Біла, Л. Карамушка досліджували психологію стресу, лідерства та професійну ефективність у Збройних Силах України. Л. Карамушка, зокрема, підкреслює, що в сучасних умовах психологічна готовність до змін і здатність до творчого вирішення проблем є критично важливими для військовослужбовців.

Попри загальновизнане значення креативності в інших сферах (управління, освіта, наука), у військовій психології цей аспект донедавна залишався на периферії досліджень. Проте сьогодні розвиток креативного мислення стає не лише бажаною, а необхідною умовою підвищення ефективності несення служби в Збройних Силах України.

Таким чином, з огляду на потреби сучасної армії, вивчення креативного мислення як психологічного ресурсу та чинника успішності військової діяльності є актуальним, і зумовлюють вибір теми дослідження «Креативне мислення як умова підвищення ефективності несення військової служби».

Короткий аналіз останніх дослідження і публікацій. У сучасних психологічних і військово-професійних дослідженнях креативне мислення розглядається як важливий ресурс адаптації та підвищення ефективності діяльності в умовах невизначеності, ризику та високого рівня стресу. Теоретичні засади вивчення креативності закладені в працях Дж. Гілфорда, який обґрунтував дивергентне мислення як ключову складову творчих здібностей, а також у дослідженнях Е. Торренса, що запропонував стандартизовані методи психодіагностики креативного мислення. Узагальнення сучасних підходів до проблеми творчості подані у працях Дж. Кауфмана та Р. Стернберга, де креативність розглядається як важливий чинник діяльності в складних професійних середовищах.

У вітчизняних наукових дослідженнях значна увага приділяється психологічним ресурсам професійної ефективності військовослужбовців. Зокрема, І. Біла підкреслює роль гнучкості мислення, ініціативності та здатності до нестандартних рішень у забезпеченні результативності військової діяльності в умовах бойових дій. У працях І. Білої та О. Рожка креативні когнітивні стратегії розглядаються як важливий механізм адаптації військовослужбовців після участі в бойових діях.

Проблеми професійного стресу, психологічної стійкості та готовності до змін у військовій діяльності висвітлені в роботах Л. Карамушки, яка

наголошує на необхідності розвитку творчого потенціалу як умови збереження ефективності діяльності в екстремальних умовах. Психофізіологічні аспекти ефективності військової діяльності в умовах стресу досліджували В. Приходько та О. Петруня, доводячи значущість когнітивної гнучкості для прийняття оперативних рішень.

Окремий напрям досліджень присвячений розвитку креативного та інноваційного мислення у майбутніх офіцерів. Так, С. Гусєв, І. Козачук, В. Євдокимов та І. Панько розглядають креативне мислення як складову інноваційного стилю військового управління та чинник підвищення управлінської ефективності.

Зарубіжні дослідження підтверджують значущість креативності та адаптивного мислення у військовому контексті. У працях Г. Кляйна розкрито особливості прийняття рішень у складних і динамічних умовах, а дослідження НАТО наголошують на необхідності розвитку когнітивної гнучкості та креативного мислення для підвищення бойової готовності військовослужбовців. У роботах S. Zaccaro та співавторів креативність розглядається як складова адаптивного військового лідерства.

Таким чином, аналіз наукових джерел засвідчує актуальність проблеми креативного мислення у військовій діяльності. Водночас питання його цілеспрямованого розвитку як умови підвищення ефективності несення військової служби в умовах сучасної війни потребує подальшого наукового обґрунтування, що й зумовлює вибір теми дослідження.

Об’єкт дослідження – креативне мислення під час несення військової служби.

Предмет дослідження – вплив креативного мислення на підвищення ефективності під час несення військової служби.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості розвитку креативного мислення як умови підвищення ефективності час несення військової служби та розробити психологічну програму та практичні рекомендації для його розвитку.

Гіпотеза дослідження: припускається, що вищий рівень розвитку креативного мислення у військовослужбовців позитивно впливає на ефективність виконання службових завдань, сприяє гнучкості мислення, адаптивності та ухваленню нестандартних рішень у складних ситуаціях.

Завдання:

– здійснити аналіз теоретичних основ креативного мислення під час несення військової служби

– емпірично дослідити креативне мислення як умови підвищення ефективності під час несення військової служби

– розробити психологічну програму та практичні рекомендації для розвитку креативного мислення під час несення військової служби

Методи дослідження. Для розв’язання поставлених завдань було використано комплекс методів дослідження, зокрема, теоретичний аналіз та синтез, систематизація, порівняння і узагальнення накопиченого матеріалу, дедуктивні та індуктивні методи дослідження на базі психологічної літератури.

Емпіричне дослідження проводилось із застосуванням наступних методик: Тест креативності Торренса (ТТСТ) – вербальна та фігуральна форми, якісно та кількісно оцінюється продуктивність креативного мислення; методика «Кола» (Дж. Гільфорд, адаптація А. Мєдісова) для оцінки продуктивності фігуральної креативності (візуальна уява, перетворення форм.

Також був застосований опитувальник «Службова ефективність у складних умовах» (СЕСУ) розроблений в межах науково-дослідної теми кафедри психології (державний реєстраційний номер 0119U103458)» Херсонського державного університету [9]. Опитувальник призначений для оцінки службової ефективності, включає такі блоки: виконання завдань у стресі; ініціативність; прийняття рішень у нестандартних умовах; взаємодія в колективі.

Для обробки отриманих даних використовувались методи математичної статистики: розрахунок середніх значень для визначення загального рівня вираженості досліджуваних характеристик, а також кореляційний аналіз для оцінки взаємозв'язку між показниками. Динамічні зміни досліджувалися шляхом порівняння результатів на різних етапах експерименту.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в уточненні та поглибленні уявлень про природу креативного мислення як важливого психологічного ресурсу в професійній діяльності військовослужбовців; розширенні наукових уявлень про зв'язок між креативністю, гнучкістю мислення та ефективністю виконання службових завдань у стресогенному середовищі сучасної війни; формуванні психологічних підходів до оцінки та розвитку креативності як компонента професійної придатності військовослужбовця.

Практичне значення результатів дослідження полягає в можливості використання отриманих даних для вдосконалення системи психологічного забезпечення військовослужбовців під час несення військової служби; розробці практичних рекомендацій щодо впровадження психолого-тренінгових програм розвитку креативного мислення у процесі професійної підготовки та підвищення кваліфікації військових.

Надійність і достовірність результатів дослідження підтверджується збігом емпіричних даних з теоретичними положеннями, а також їх внутрішньою логічною узгодженістю. Надійність забезпечується використанням адаптованих і апробованих методик, відповідністю інструментів цілям дослідження та багатократною перевіркою отриманих показників.

Надійність і достовірність результатів дослідження підтверджується збігом емпіричних даних з теоретичними положеннями, а також їх внутрішньою логічною узгодженістю. Надійність забезпечується використанням адаптованих і апробованих методик, відповідністю

інструментів цілям дослідження та багатократною перевіркою отриманих показників.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати магістерського дослідження були апробовані у процесі професійного та навчального обговорення. Матеріали дослідження обговорювалися на науково-практичних семінарах і круглих столах з проблем психологічного забезпечення професійної діяльності, зокрема військової служби, а також у межах освітнього процесу під час вивчення фахових дисциплін з психології.

Результати дослідження використовувалися в ході практичної роботи з військовослужбовцями, що дало змогу перевірити їхню прикладну значущість та доцільність використання розвитку креативного мислення як чинника підвищення ефективності несення військової служби. Окремі висновки та рекомендації були представлені у вигляді доповідей і тез та отримали схвальну оцінку фахівців у галузі психології.

Структура і обсяг магістерської роботи. Робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, а також списку використаних джерел, що нараховує 39 найменувань, з них 19 – іноземною мовою. Загальний обсяг основного тексту становить 77 сторінок. Робота містить 11 таблиць, та 7 рисунків.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ПІД ЧАС НЕСЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

1.1 Поняття креативного мислення у психології: сутність, особливості, критерії

Креативне мислення у сучасній психології розглядається як ключова здатність до адаптації, інноваційного вирішення проблем та реалізації особистісного потенціалу. Визначення «креативне мислення» походить від латинського *creare* – творити, здатність людини продукувати нові, нестандартні ідеї, що виходять за межі звичних алгоритмів [6]. У психології воно розглядається як компонент пізнавальної сфери, тісно пов’язаний з уявою, інтелектом, інтуїцією та мотивацією [9].

Креативне мислення стало предметом чисельних досліджень закордонних і вітчизняних вчених, а проблематика розвитку креативного мислення у військовій сфері активно вивчається на перетині когнітивної психології, військової педагогіки та прикладної психології. Одним із перших напрямів аналізу стало вивчення адаптивного мислення, здатного до швидкої перебудови в умовах бойових дій [19]. Теоретичне підґрунтя поняття формувалося на основі праць таких учених, як Д. Гілфорд [12], Е. Торренс [19], А. Маслоу [15], а також у контексті досліджень дивергентного мислення (Дж. Гілфорд) [12] та евристичних стратегій [13] .

Західна наукова школа (США, Велика Британія, Ізраїль) розглядає креативність як один із елементів так званого *adaptive leadership* – лідерства, яке базується на здатності діяти поза межами усталених моделей. Наприклад, у праці [31] креативність описується як критично важлива навичка командира в умовах гібридної війни та асиметричних загроз.

Українські вчені, такі як О. Киричук [9], С. Гусєв [5], відзначають, що вітчизняна військова освіта потребує цілеспрямованого формування креативного мислення у майбутніх офіцерів. Згідно з результатами досліджень Національного університету оборони України, одним із головних бар'єрів розвитку креативності у військових є домінування авторитарних стилів управління та стандартизоване навчання .

Вітчизняна наукова думка приділяє значну увагу розвитку креативного потенціалу військовослужбовців, зокрема в умовах трансформації Збройних Сил України та впливу війни на зміст і функції професійної підготовки.

О. Киричук у своїх роботах підкреслює, що одним з ключових завдань підготовки військового лідера є формування у нього здатності до нестандартного, гнучкого мислення, яке дозволяє адаптуватися до швидкоплинної обстановки бойових дій. Учений вважає креативність не лише інтелектуальною рисою, а й компонентом морально-вольової сфери особистості [9].

С. Гусєв аналізує структуру інноваційного мислення у військовій діяльності, вказуючи на необхідність інтеграції завдань із розвитку дивергентного мислення до навчальних програм курсантів [5]. Дослідник пропонує використовувати методи проблемного навчання та кейс-методи для формування креативної компетентності.

У працях В. Приходька та О. Петрнуні обґрунтовано, що майбутні офіцери повинні мати не лише чітке алгоритмічне мислення, а й здатність до творчого вирішення тактичних завдань. Вони зазначають, що основою креативності військовослужбовця є поєднання стресостійкості, критичного аналізу та воєнно-оперативного досвіду [14].

На необхідність формування "інноваційного стилю військового керівництва", де командир діє не тільки за інструкціями, а й проявляє ініціативу, використовуючи креативні підходи до управління підрозділом вказує І. Козачук звертає увагу [12].

Досліджуючи методи активізації креативного мислення у курсантів військових вишів В. Чорнобай доводить ефективність моделювання бойових ситуацій із множинними варіантами вирішення, що стимулює розвиток креативної гнучкості [17].

Можемо зазначити, що дослідники у сфері психології військових підкреслюють важливість креативності для прийняття нестандартних рішень в умовах невизначеності.

Загалом українські дослідження демонструють зростаючий інтерес до формування креативності у військовослужбовців як необхідної складової сучасної оборонної системи. При цьому наголошується на необхідності системного впровадження креативно-орієнтованих освітніх технологій у військовій підготовці.

Особливості креативного мислення визначають його ключові характеристики, до яких належать (Рисунок1.1.)

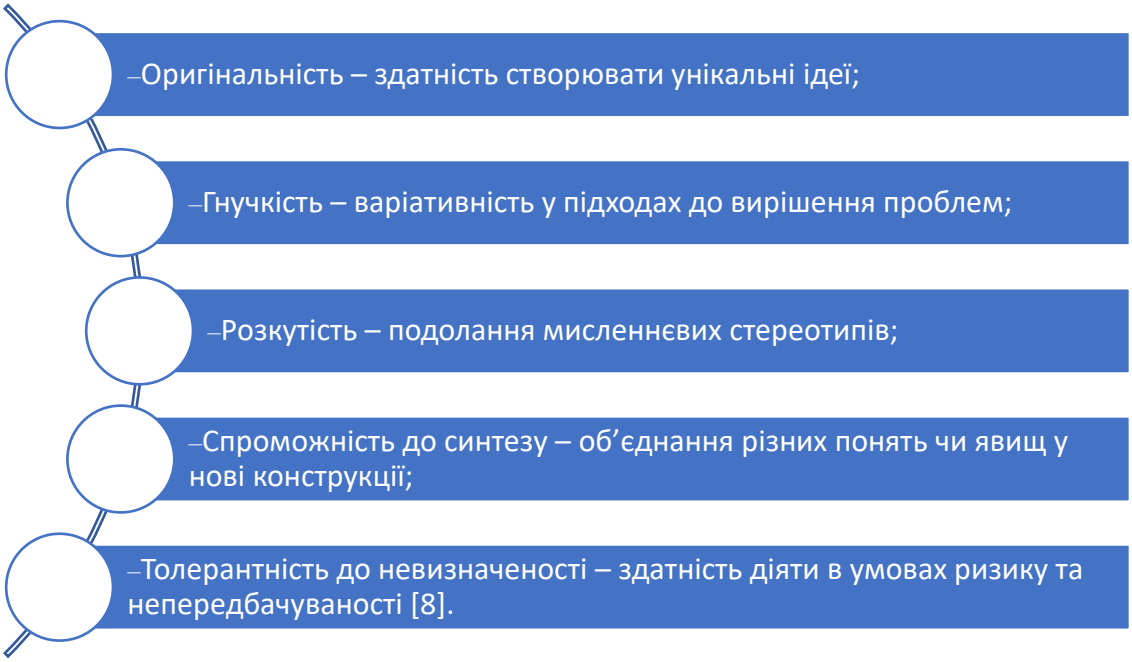

Рисунок 1.1 – Ключові характеристики креативного мислення [8]

Ці особливості є надзвичайно актуальними для діяльності військовослужбовців, які діють в умовах жорстких обмежень, високої відповідальності та непередбачуваних ситуацій.

У сучасній психологічній науці креативність розглядається як багатовимірна властивість особистості, що може бути оцінена за низкою взаємопов’язаних критеріїв. Найбільш поширеними серед них є продуктивність, яка відображає кількість згенерованих ідей або варіантів розв’язання проблемної ситуації; оригінальність, що характеризує ступінь новизни та незвичності запропонованих рішень; гнучкість, яка проявляється у здатності переходити від одного способу мислення до іншого та використовувати різноманітні підходи; а також деталізованість, що відображає глибину опрацювання ідей, їх конкретність і практичну спрямованість [5]. Сукупність цих критеріїв дозволяє комплексно оцінити рівень розвитку креативного мислення особистості.

Окрему увагу в сучасних дослідженнях приділено концепції так званої «бойової креативності» (combat creativity), яка розглядається як специфічний різновид креативного мислення, притаманний військовослужбовцям у процесі виконання службово-бойових завдань. Формування бойової креативності відбувається насамперед через систематичні тренування в умовах змінної та невизначеної обстановки, активне використання кейс-методів, аналіз і розбір реальних бойових ситуацій, а також залучення імітаційних та симуляційних навчань, що моделюють складні тактичні сценарії [6]. Такий підхід сприяє розвитку здатності швидко знаходити нестандартні, але доцільні рішення в умовах обмеженого часу та ресурсів.

У наукових публікаціях останніх років наголошується на тісному взаємозв’язку креативного та критичного мислення в процесі підготовки офіцерів нового покоління. Креативність у цьому контексті не зводиться лише до генерації ідей, а передбачає їх осмислення, оцінювання та відбір найбільш ефективних рішень з урахуванням реальної бойової обстановки. Саме поєднання творчого пошуку з раціональним аналізом забезпечує високий рівень професійної готовності військових фахівців.

Таким чином, у психології креативне мислення визначається як здатність особистості до створення нових, нестандартних, але функціонально

доцільних ідей, що ґрунтується на гнучкості, оригінальності та інтелектуальній активності. Воно охоплює когнітивні, емоційно-мотиваційні та особистісні компоненти, які забезпечують адаптацію людини до нових умов діяльності та ефективне розв’язання проблем різної складності. На основі аналізу підходів українських і зарубіжних дослідників виокремлено основні критерії креативності — новизну, швидкість, гнучкість і продуктивність мислення, що дозволяє розглядати її як важливий чинник професійної та життєвої ефективності, зокрема у складних і екстремальних сферах діяльності, таких як військова служба.

1.2 Психологічні аспекти креативності в умовах професійної діяльності

Креативність у професійній діяльності трактується як здатність індивіда генерувати нові, нестандартні ідеї, рішення або підходи, які мають практичну цінність для реалізації професійних завдань. На відміну від загальної креативності, що може проявлятися в побуті чи художній діяльності, професійна креативність завжди функціонує в умовах специфіки фаху, соціальних очікувань, обмежень і ресурсів.

На думку Р. Стернберга, креативна особистість у професійній сфері поєднує такі риси, як інтелектуальна ініціатива, толерантність до невизначеності, схильність до ризику та висока внутрішня мотивація. У таких умовах креативність розглядається не лише як індивідуальна якість, а як інтегральна складова професійної компетентності [29].

У психологічній літературі [19], [25] креативність традиційно вважається багаторівневою структурою, що включає такі компонент (Рисунок1.2.)

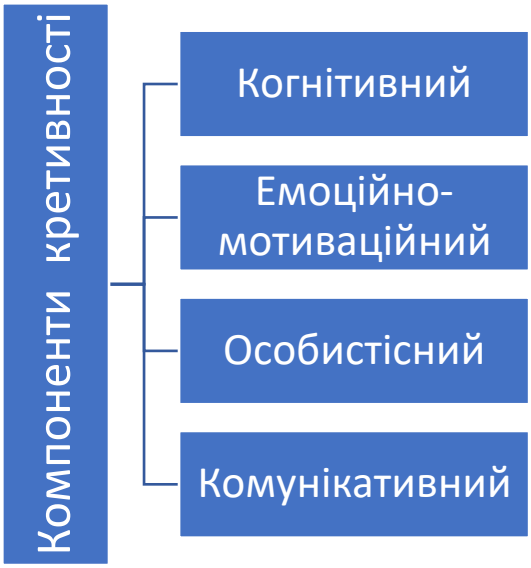

Рисунок 1.2 – Компоненти креативності [25]

– Когнітивний компонент забезпечує дивергентне мислення, уяву, інтуїцію, аналітичні здібності;

– Емоційно-мотиваційний компонент – допитливість, емоційна залученість, цілеспрямованість, інтерес до новизни;

– Особистісний компонент включає незалежність суджень, впевненість, толерантність до неоднозначності, відкритість до досвіду;

– Комунікативний компонент (особливо в командній діяльності) – це здатність до обміну ідеями, аргументації та презентації власних рішень.

Психологи М. Гілфорд [20], Т. Торренс [30] підкреслюють, що креативність не є вродженою ознакою, а такою, що може розвиватися шляхом навчання, тренування та цілеспрямованого стимулювання в середовищі.

Професійна діяльність може як стимулювати, так і гальмувати прояв креативності. Основними чинниками, що сприяють розвитку творчого мислення в професійній сфері, є:

1. Складність і проблемність професійних завдань, що вимагають пошуку нестандартних рішень;

2. Організаційна культура, яка заохочує ініціативу, інноваційність, обмін ідеями;

3. Професійна автономія – можливість самостійно приймати рішення;

4. Позитивний психологічний клімат у колективі;

5. Мотивація до самореалізації та розвиток внутрішньої професійної ідентичності.

Натомість гальмівні чинники включають ригідність організаційної структури, авторитарний стиль керівництва, надмірне нормування діяльності, страх помилок або критики, перевантаження. Визначаються специфічні риси впливу креативності у різних професійних галузях. Кожна з галузей має своє бачення креативних завдань та способи їх вирішення.

Прояви креативності в освіті, медицині, психології, менеджменті, ІТ, військовій діяльності представлені у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1 – П рояви креативності в умовах професійної діяльності

Професійна сфера	Приклади творчих завдань
Освіта	- Розробка інтегрованих уроків (STEM, міжпредметні зв’язки) - Використання рольових ігор у викладанні
	- Адаптація матеріалу під учнів з особливими освітніми потребами
Медицина / Психологія	- Підбір нестандартної терапії при індивідуальних обмеженнях - Використання арт-терапевтичних методів
	- Проведення діагностичних сесій із творчими підходами (метафоричні асоціації, казкотерапія)
Менеджмент, бізнес	- Створення креативних маркетингових кампаній - Розробка антикризових стратегій
	- Формування інноваційної корпоративної культури
ІТ, інженерія	- Програмування нових інтерфейсів або систем штучного інтелекту - Створення унікального UX-дизайну
	- Проєктування технічних рішень в умовах нестачі ресурсів
Військова діяльність	- Побудова нестандартного маршруту евакуації - Маскування техніки підручними засобами
	- Створення симуляцій бойових дій - Впровадження нестандартних рішень у тактичних ситуаціях
Військова психологія	- Розробка творчих програм для реабілітації - Проведення тренінгів стресостійкості з використанням рольових методик

Таблиця 1.1 показує, що у межах різних професійних сфер креативність має різні прояви:

- у педагогічній діяльності вона виявляється в пошуку нових методів навчання, адаптації програм під індивідуальні особливості учнів;
- у військовій сфері – як здатність приймати нестандартні рішення в умовах обмеженого часу, ресурсів та високого ризику;
- у менеджменті – як ініціювання інновацій, розвиток нестандартного стратегічного бачення;
- у медицині – як вміння поєднувати наукові знання з інтуїцією в діагностиці та лікуванні.

Таблиця 1.2 – Класифікація креативних здібностей за типами професій

Тип креативності	**Сутність**	**Професії, де найбільше проявляється**	**Приклади креативних завдань**
Технічна креативність	Здатність створювати інноваційні технічні рішення, проєкти, технології	Інженери, програмісти, архітектори, військові фахівці з техніки	- Розробка нової конструкції обладнання - Оптимізація бойової техніки - Інженерне моделювання ситуацій
Соціальна креативність	Здатність взаємодіяти з людьми, вирішувати конфлікти, вести за собою	Психологи, педагоги, офіцери, менеджери, політики	- Проведення тренінгу командоутворення - Побудова системи мотивації - Вирішення міжособистісних конфліктів
Художня креативність	Здатність до створення естетичних образів, творчих концепцій	Художники, дизайнери, актори, письменники, викладачі мистецтв	- Створення оформлення презентацій - Розробка естетичного стилю підрозділу (емблеми, гасла) - Перформанс
Наукова креативність	Здатність до гіпотетико-дедуктивного мислення, створення теорій, аналізу	Дослідники, науковці, викладачі, аналітики, стратеги	- Формулювання гіпотез - Побудова моделей бойових сценаріїв - Аналіз змін у структурі конфлікту

Продовження таблиці 1.2

Ігрова / рольова креативність	Здатність моделювати нові ролі, сценарії поведінки, симуляції	Військові інструктори, актори, тренери, педагоги, психологи	- Створення військової симуляції - Проведення ситуаційних тренінгів - Вправи з перевтілення

Професійна креативність завжди контекстуальна, а її ефективність залежить від здатності особистості адаптувати свої творчі можливості до специфіки обраної діяльності. Наслідок зазначеного підтверджують сформовані у таблиці 1.2. класифікація креативних здібностей за типами професій [15]

Психологічні дослідження свідчать, що креативність відіграє важливу роль у професійному становленні особистості, оскільки забезпечує її здатність до саморозвитку, гнучкого реагування на зміни та інноваційного підходу до виконання професійних завдань. Розвинене креативне мислення сприяє активному пошуку нових способів діяльності, підвищує мотивацію до професійного зростання та дозволяє ефективно долати стереотипи мислення, що особливо важливо в умовах динамічного професійного середовища. У наукових працях підкреслюється, що креативність виступає одним із психологічних ресурсів запобігання професійному вигоранню, оскільки забезпечує варіативність діяльності, знижує рівень емоційного виснаження та сприяє збереженню інтересу до професії [11].

Творче ставлення до професійної діяльності часто визначає не лише рівень її результативності, а й суб’єктивне відчуття задоволеності працею, професійної самореалізації та психологічного благополуччя. Особи з високим рівнем креативності, як правило, демонструють більшу автономність у прийнятті рішень, вищу готовність до відповідальності та позитивніше ставлення до складних і нестандартних професійних ситуацій. У цьому контексті креативність можна розглядати як інтегральну

характеристику, що поєднує когнітивні, мотиваційні та особистісні ресурси і сприяє сталому професійному розвитку фахівця.

Таким чином, креативність у професійному контексті – це складне психологічне явище, що формується під впливом особистісних, когнітивних і соціальних чинників. Уміння застосовувати креативне мислення в межах професії є важливим показником професійної зрілості, адаптивності та ефективності. У сучасних умовах динамічних змін і складних викликів розвиток креативності стає не розкішшю, а необхідною умовою професійного успіху.

1.3. Психологічні чинники, як умова розвитку креативного мислення під час несення військової служби

У сучасних умовах ведення війни, особливо з огляду на динаміку бойових дій, асиметричні загрози та інформаційну складову конфлікту, креативне мислення набуває особливої значущості для військовослужбовців. Воно дозволяє адаптуватися до нових ситуацій, приймати нестандартні рішення, виявляти ініціативу у складних, нестабільних умовах. Однак формування та розвиток цієї здатності залежить від комплексу зовнішніх і внутрішніх чинників.

Має значення розуміння джерел креативності фахівця. Джерела креативності військовослужбовця формуються під впливом як індивідуально-психологічних, так і соціально-професійних факторів. Одним із ключових джерел є особистісні якості, зокрема розвинена уява, гнучкість мислення, здатність до асоціативного мислення та пошуку нестандартних рішень. Важливе значення мають інтелектуальні ресурси, що включають широкий кругозір, володіння спеціальними знаннями та вміння інтегрувати досвід з різних сфер для вирішення службових завдань. Військова практика також є потужним стимулом для розвитку креативності, оскільки служба передбачає необхідність діяти в умовах високої невизначеності, дефіциту часу та

обмежених ресурсів. Соціальне середовище, взаємодія з побратимами, колективна діяльність і командна підтримка створюють умови для обміну ідеями та спільного генерування нових підходів. Значну роль відіграють внутрішня мотивація, прагнення до професійного зростання, самовираження у професійній діяльності, а також зовнішні стимули – заохочення, визнання та приклад авторитетних лідерів. Додатковим джерелом є творчі хобі та інтереси поза службою, які розширюють світогляд та збагачують когнітивний потенціал. В. Приходько і О. Петруні визначають такі джерела креативності військовослужбовця:

– Інтелектуальна гнучкість – здатність швидко переключатися між різними стратегіями вирішення задач.

– Толерантність до невизначеності – уміння залишатися ефективним у ситуації недостатньої інформації.

– Мотивація до досягнень – прагнення до самореалізації через пошук нових рішень.

– Низька ригідність мислення – відкритість до нових ідей, відсутність мисленнєвих шаблонів.

– Емоційна стабільність і саморегуляція – здатність зберігати внутрішню рівновагу під тиском [15].

Можемо узагальнити, креативність військовослужбовця має комплексну природу, а її розвиток залежить від гармонійної взаємодії внутрішніх ресурсів особистості та зовнішніх умов служби.

Професійно-підготовчі чинники креативності військовослужбовця охоплюють сукупність умов, знань, навичок і досвіду, які безпосередньо формуються у процесі військової підготовки та професійної діяльності. До них належить глибоке опанування спеціальних військових знань, тактичних і технічних прийомів, що створюють інтелектуальний фундамент для пошуку нестандартних рішень у складних ситуаціях.

Креативне мислення розвивається через спеціально організовані навчальні процеси, вважають В. Євдокимов, І. Панько. Зокрема, вони вказують на такі процеси:

– Використання активних методів навчання – проблемне навчання, кейс-методи, рольові ігри, ситуаційні вправи.

– Моделювання бойових ситуацій – симуляція нестандартних сценаріїв, які вимагають ухвалення рішень без попередніх інструкцій.

– Інтеграція міждисциплінарного підходу – поєднання знань з тактики, логістики, психології, технологій у навчальних завданнях.

– Залучення до прийняття рішень у групі – розвиток командної креативності.

У дослідженнях С. Гусєва показано, що наявність творчих елементів у військовій підготовці підвищує впевненість курсантів у власних силах, сприяє розвитку ініціативи та інноваційного мислення [11].

Успішність формування креативного мислення у військовослужбовців значною мірою залежить від психологічного клімату в підрозділі та особливостей стилю командування, тобто від організаційно-середовищних чинників професійної діяльності. На думку Л. М. Карамушки, саме соціально-психологічне середовище визначає, наскільки військовослужбовець готовий проявляти ініціативу, брати відповідальність за нестандартні рішення та реалізовувати власний творчий потенціал у межах службових завдань. У своїй монографії авторка підкреслює, що креативність не може розвиватися в умовах жорсткого контролю, страху покарання або психологічної напруги, а потребує атмосфери довіри та підтримки [7, 66].

До ключових організаційно-середовищних чинників розвитку креативного мислення Л. М. Карамушка відносить, по-перше, **підтримувальне середовище**, яке передбачає заохочення ініціативи, позитивне ставлення до нових ідей та довіру з боку командирів. У такому середовищі військовослужбовці відчувають психологічну безпеку, що стимулює активність, відповідальність і готовність до творчого пошуку.

По-друге, важливе значення має **гнучкий стиль управління**, що ґрунтується на делегуванні повноважень, залученні підлеглих до процесу прийняття рішень та визнанні різноманітності думок. Такий стиль сприяє розвитку самостійності, критичного мислення та здатності пропонувати альтернативні варіанти дій у складних ситуаціях.

По-третє, авторка наголошує на значущості **відкритого спілкування**, яке забезпечує можливість вільного обговорення різних підходів до виконання завдань без страху осуду чи негативних санкцій. Відкрита комунікація сприяє обміну досвідом, колективному аналізу ситуації та формуванню спільних творчих рішень.

По-четверте, важливим чинником є **можливість зворотного зв'язку**, коли аналіз помилок розглядається не як підстава для покарання, а як джерело навчання та професійного розвитку. Такий підхід формує у військовослужбовців готовність до рефлексії, самовдосконалення та підвищує їхню психологічну стійкість [7, 66].

Позиція Л. М. Карамушки узгоджується з дослідженнями В. М. Євдокимова та І. О. Панька, які зазначають, що підрозділи, у яких культивується відкрита атмосфера обміну ідеями та підтримується ініціативність особового складу, значно швидше адаптуються до змін у бойовій обстановці та демонструють вищий рівень ефективності управлінських і тактичних рішень [6; 7]. Це підтверджує тезу про те, що організаційно-психологічні умови виступають важливим чинником розвитку креативного мислення та підвищення ефективності військової діяльності в цілому.

Оскільки в кваліфікаційній роботі акцентується увага на періоді несення військової служби, логічно окреслити ситуаційно-бойові чинники. Креативність військових активізується в екстремальних умовах, коли необхідно імпровізувати у ситуації нестачі ресурсів, реагувати на непередбачувані дії супротивника., застосовувати нестандартні тактичні ходи (наприклад, введення в оману, маскування, обманний маневр)., приймати рішення при розриві зв'язку з командуванням.

Бойові умови створюють високий тиск, але водночас вони стають стимулом до творчого пошуку, особливо якщо військовий володіє сформованими адаптивними і саморегулятивними навичками, стверджує О. Киричук [10]

Водночас, креативність у військовому середовищі може обмежуватися або, навпаки, стимулюватися цінностями, нормами, традиція. Зокрема, традиційний авторитаризм (наказово-ієрархічна модель) часто гальмує розвиток творчого мислення. Навпаки, модернізована військова культура заохочує ініціативу, критичне мислення, рефлексію, зазначено у праці І. Козачука [13]. Автор зазначає, підтримка з боку суспільства та позитивний імідж армії формують у військових впевненість, внутрішню свободу, відкритість до змін.

Таким чином, розвиток креативного мислення у військовослужбовців зумовлюється поєднанням особистісних, освітніх, організаційних та бойових чинників. Формування цієї здатності можливе лише за умови створення відповідного середовища – освітнього, психологічного та командного. У сучасному війську креативність має стати не винятком, а нормою, оскільки саме вона дає змогу діяти випереджаючи супротивника, швидко адаптуватися та знаходити нові рішення у непередбачуваних умовах.

РОЗДІЛ 2
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ЯК УМОВА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НЕСЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

2.1 Організація і методи емпіричного дослідження креативного мислення

Для емпіричного дослідження особливостей креативного мислення у військовослужбовців було використано комплекс психодіагностичних методик (адаптований тест креативності Торренса (ТТСТ), методика «Кола» та авторський опитувальник), які дозволяють кількісно та якісно оцінити різні аспекти креативності, зокрема вербальну, фігуральну, продуктивну та ситуативну, а також її зв’язок зі службовою ефективністю.

Тест креативності Торренса (ТТСТ) включає дві форми – вербальну та фігуральну. Ця методика є однією з найавторитетніших у світовій психології для діагностики креативного потенціалу особистості [35].

Вербальна форма спрямована на виявлення здібності генерувати нові ідеї в межах словесного мислення (завдання: придумати альтернативні застосування предметів, завершити історії тощо). Обидві форми ми адаптували тест для військовослужбовців. Вербальна форма, містила 3 запитання, які оцінюють різні аспекти вербальної креативності. Це:

– Уявна ситуація – що буде, якщо трапиться уявна подія.

– Незвичайні використання – альтернативні застосування знайомих предметів.

– Завершення історії – продовжити коротку ситуацію або історію [35].

Оцінювання вербальної креативності використаної відбувалося за аналогічними критеріями:

– Швидкість: кількість відповідей;

– Гнучкість: різноманіття категорій;

– Оригінальність: наскільки рідкісні ідеї;

– Розробленість: наскільки добре описані ідеї.

Наприклад, у запропонованій методиці було поставлене завдання «Назвіть якнайбільше незвичних способів використання бойового шолома (бойового)» (Незвичайні використання).

Приклади відповідей, що надавали респонденти.

– Як відро для води;

– Як імпровізований казан;

– Як дзвін для сигналу;

– Як контейнер для документів;

– Як міні-укриття для безпілотника;

Завдання «Уявна ситуація» з тесту передбачало виявити здатність описати уявну незвичну ситуацію і її наслідки. Поставлене завдання: «Уявіть, що всі засоби зв'язку перестали працювати в зоні бойових дій. Як ви будете координувати дії з іншими підрозділами?». Оцінювалась кількість стратегій, їхня різноманітність, винахідливість та реалістичність.

Завдання закінчіть історію було сформульоване наступним чином: «Під час нічної операції група втратила орієнтацію в незнайомій місцевості. Командир раптово…». Оцінювалось оригінальність продовження, винахідливість рішень, здатність передбачати наслідки.

Фігуральна форма методики базується на стимульному малюнку і спрямована на візуальну креативність (завдання на доповнення фігур, побудову композицій).

У адаптованому розробленому тесті воно містило 3 основні завдання:

1. Малюнок з фігури – з наперед заданої фігури (наприклад, овала) створити зображення.

2. Завершення малюнків – на аркуші кілька абстрактних форм, які потрібно перетворити на малюнки.

3. Завдання "Домалюй ситуацію" [35]:

Перше завдання – початковий малюнок представляло контури об'єкта, схожого на дрон. Необхідно було домалювати картину на його основі і дати йому назву.

Приклад придуманої назви – «Дрон-розвідник, замаскований під птаха» і домальованого рисунку представлений нижче.

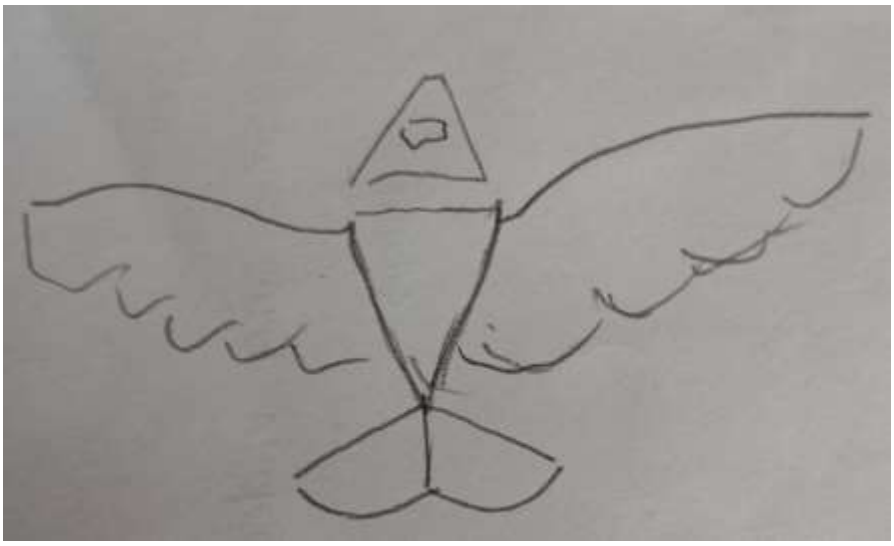

Рисунок 2.1 – Приклад виконаного завдання 1 «Завершення початкового малюнку»

Результати також оцінюються за такими показниками:

– Оригінальність – здатність створювати незвичні, нестандартні ідеї;

– Швидкість – кількість висловлених ідей;

– Гнучкість – здатність змінювати стратегію розв’язання;

– Розробленість – деталізація ідей (особливо у фігуральній формі);

Максимальна кількість балів за 1 завдання – 40. Максимальна кількість балів, які можна отримати за 5 завдань методики (2 частини) – 200.

Повний зміст завдань тесту креативності Торренса (ТТСТ) адаптований для військовослужбовців, інтерпретація балів, представлені у додатку А.

Для детальнішого аналізу фігуральної креативності застосовувалася методика «Кола», розроблена на основі завдань Дж. Гілфорда та адаптована

А. Мєдісовим. Її мета – оцінити візуальну уяву, гнучкість і перетворювальну здатність мислення [23].

Методику доцільно включити у діагностичний апарат, оскільки вона дозволяє перевірити збіжність даних про рівень креативності з методикою Торренса (тестова валідація) і підвищити надійність результатів. Вона має простішу структуру порівняно з тестом Торренса й коротший час виконання, ефективно вимірює ті є компоненти – швидкість, гнучкість та оригінальність.

Суть методики полягає в тому, що досліджуваному пропонується аркуш із зображенням 40 однакових кіл (Рисунок2.2.). Учасник повинен якнайшвидше і якомога різноманітніше доповнити ці кола, перетворивши їх на смислові образи (предмети, символи, сцени тощо).

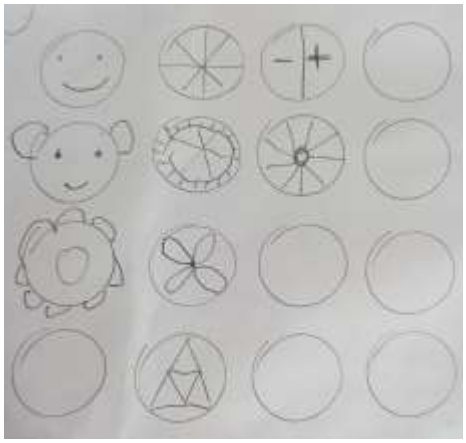

Рисунок 2.2 – Приклад виконання завдання тесту методика «Кола»

Оцінювання здійснюється за критеріями:

– Кількість завершених малюнків (швидкість);
– Оригінальність образів (оригінальність);
– Різноманітність категорій (гнучкість мислення);
– Рівень трансформації базової форми (розробленість).

Методика дозволяє визначити фантазійність, асоціативність, швидкість образного мислення у нестандартних умовах, навички, які є критично важливими у бойових або напівстресових ситуаціях. Повний опис методики, бланк оцінювання представлені у додатку Б.

З метою виявлення взаємозв'язку між рівнем креативності та ефективністю професійної діяльності військовослужбовців, був застосований Також був застосований опитувальник «Службова ефективність у складних умовах» (СЕСУ) розроблений в межах науково-дослідної теми кафедри психології (державний реєстраційний номер 0119U103458)» Херсонського державного університету [9]., який дозволяв оцінити поведінкові прояви у службових ситуаціях.

Форма відповіді оцінювалась за 5-бальною шкалою.

Виконання завдань у стресі, передбачає здатність зберігати ефективність у складних, ризикованих ситуаціях.

1. Ініціативність – готовність діяти активно, не чекаючи вказівок згори.

2. Прийняття рішень у нестандартних умовах уміщує у собі швидке орієнтування і творче вирішення нових завдань.

3. Взаємодія в колективі – вміння комунікувати, пропонувати ідеї, ефективно працювати в команді.

Кожен блок представлено групою тверджень, які оцінюються за 5-бальною шкалою (від «ніколи» до «завжди»). Результати дозволяють проаналізувати рівень службової адаптованості, стресостійкості та реальної креативної поведінки у професійній діяльності. Повний зміст опитувальника, інтерпретація результатів подані у додатку В.

Кожний опитувальник містив один блок для збору особистісної інформації (вік, стать, освіта, стаж, статус служби) для аналізу взаємозв'язків та закономірностей.

Дослідження проводилося серед військовослужбовців контрактної служби, курсантів під час їх перебування на психологічних тренінгах в межах європейської програми «Resilience and Mental Strength in Military Personnel» (Європейська ініціатива з розвитку психологічної стійкості у збройних силах) у Сумській області.

В дослідженні взяли участь 44 респонденти, які є представниками Збройних Сил України. До вибірки увійшли військовослужбовці контрактної служби та курсанти військового навчального закладу (Військовий інститут ракетних військ та артилерії (СумДУ)). Вибірка дає змогу аналізувати особливості креативного мислення на різних етапах професійного становлення військових.

Розподіл за статтю, віком та освітою учасників наступний: С

– Чоловіки – 35 осіб (79,5 %);
– Жінки – 9 осіб (20,5 %)

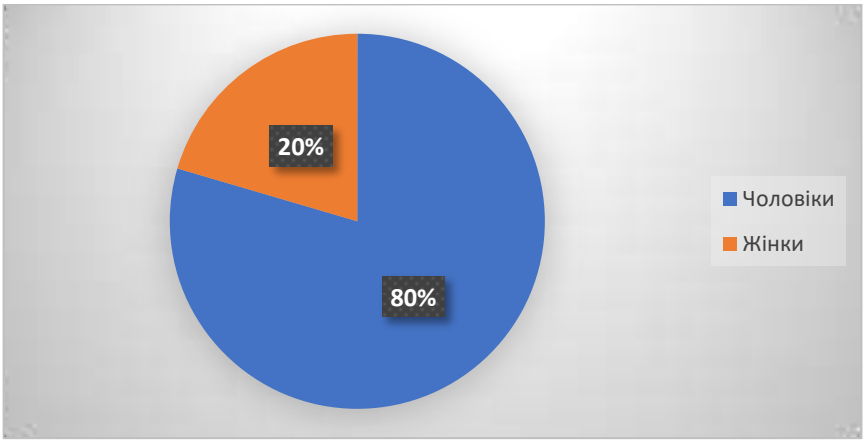

Рисунок 2.3 – Структурний розподіл респондентів

Віковий діапазон опитаних від 19 до 33 років, середній вік – 24,7 року;

Розподіл за статусом служби:

– Курсанти – 21 особа (47,7 %);
– Військовослужбовці-контрактники – 23 особи (52,3 %).

Рисунок 2.4 – Розподіл за статусом служби (освітою)

Розподіл за освітою:

– Повна загальна середня освіта – 11 осіб (25 %);

– Незакінчена вища освіта (бакалаврат або навчання триває) – 20 осіб (45,5 %);

– Вища освіта (бакалавр, магістр) – 13 осіб (29,5 %).

Стаж проходження військової служби:

– До 1 року – 18 осіб (40,9 %);

– Від 1 до 3 років – 15 осіб (34,1 %);

– Понад 3 роки – 11 осіб (25 %).

Усі учасники дали добровільну згоду на участь у дослідженні, були ознайомлені з його метою, мали гарантії анонімності та конфіденційності. Жоден із респондентів на момент проведення дослідження не перебував у стані гострого стресу чи медичного обмеження, що могло б вплинути на результати тестування.

Формування вибірки здійснювалося за принципом цільового відбору, з урахуванням реальних умов проходження служби, різного досвіду та психологічної готовності до сприйняття творчих завдань. Така вибірка є репрезентативною для попереднього вивчення особливостей креативного мислення у молодих військових фахівців.

2.2 Аналіз результатів дослідження креативного мислення

У ході емпіричного дослідження було проаналізовано розвиненість креативного мислення військовослужбовців за допомогою адаптованого варіанту Тесту креативного мислення Торренса (ТТСТ), що складався з фігурної (невербальної) та вербальної частин.

У процесі емпіричного дослідження було здійснено комплексний аналіз загальних результатів за основними шкалами креативного мислення, а саме: оригінальність, швидкість, гнучкість і розробленість. Такий підхід дозволив отримати цілісне уявлення про структурні особливості креативного

мислення досліджуваних та визначити домінувальні й менш розвинені компоненти творчої діяльності.

Окрім узагальненого аналізу, було проведено порівняльне дослідження рівня креативності мислення з урахуванням гендерної належності респондентів, що дало змогу виявити можливі відмінності у стилях творчого мислення чоловіків і жінок. З огляду на нерівномірний розподіл вибірки за статтю, результати гендерного порівняння інтерпретувалися з урахуванням методологічних обмежень і розглядалися переважно в якісному та описовому аспектах.

Крім того, було здійснено аналіз відмінностей у показниках креативного мислення залежно від статусу служби респондентів, зокрема порівняно результати курсантів і військовослужбовців. Такий підхід дозволив оцінити вплив рівня професійного досвіду, умов підготовки та специфіки службової діяльності на розвиток креативного мислення. Порівняння за статусом служби дало змогу виявити тенденції, пов’язані з формуванням креативних умінь у процесі професійної соціалізації та практичної діяльності.

Загалом проведений аналіз забезпечив можливість комплексної інтерпретації емпіричних даних, поєднуючи кількісні показники з якісними спостереженнями, та створив підґрунтя для формулювання узагальнених висновків щодо особливостей і чинників розвитку креативного мислення у військовослужбовців різного статусу.

Загальний аналіз результатів за основними шкалами тесту Торренса:

Швидкість мислення (здатність генерувати багато ідей) виявилася розвиненою на середньому рівні у 45,5 % респондентів, високому – у 36,4 %, низькому – у 18,1 %.

Оригінальність відповідей (унікальність ідей) виявилась на високому рівні у 18 %, середньому – у 50 %, а на низькому – у 32 % військовослужбовців.

Гнучкість мислення (різноманіття стратегій, категорій мислення) домінувала на середньому рівні (близько 50 %), на високому рівні – 31,8%, решта (18%) – на низькому рівні.

Розробленість (деталізація ідей) виявилася загалом розвиненою на середньому рівні: низький рівень показали 28 % опитаних, середній рівень – 54,5%, високий – 17%.

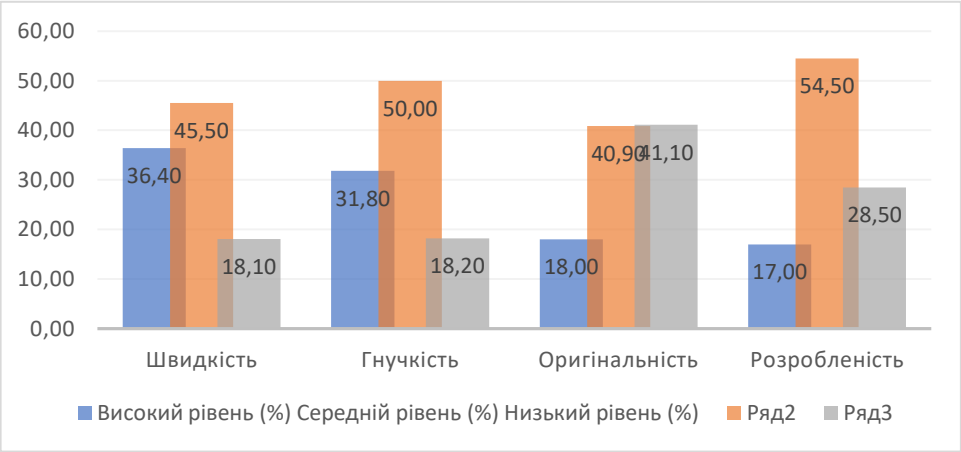

Рисунок 2.5 – Розподіл за рівнями шкал тесту Торренса

Загальний рівень за методикою Торренса дав наступні результати:

- високий рівень – 25,8%
- середній рівень – 47, 73%
- низький рівень – 26,48%

Порівняльний аналіз за статусом – курсанти (n = 21), *військовослужбовці-контрактники* (n = 23) *дозволив* виокремити такі тенденції:

Таблиця свідчить, курсанти демонструють вищі показники оригінальності та гнучкості, що може бути пов’язано з активним навчальним середовищем та постійною участю в моделях вирішення тактичних ситуацій.

Контрактники частіше проявляють прагматичну креативність – більшу практичність ідей, але з меншою кількістю нетипових варіантів.

У вербальних завданнях курсанти були схильні до гіпотетичних, іноді фантастичних рішень, тоді як контрактники – до реалістичних і адаптивних дій, з акцентом на досвід.

Таблиця 2.3 – Результати розподілу рівнів креативного мислення за статусом (методика Торренса)

Шкала тесту Торренса	Група	Високий (%)	Середній (%)	Низький (%)
Швидкість мислення	Курсанти	33,3	47,6	19,1
	Військовослужбовці	39,1	43,5	17,4
Гнучкість мислення	Курсанти	28,6	52,4	19,0
	Військовослужбовці	34,8	47,8	17,4
Оригінальність	Курсанти	38,1	42,9	19,0
	Військовослужбовці	43,5	39,1	17,4
Розробленість	Курсанти	23,8	52,4	23,8
	Військовослужбовці	30,4	47,8	21,8
Загальний рівень	Курсанти	23,8	47,6	28,6
	Військовослужбовці	26,1	47,8	26,1

Це може вказувати на відмінності у характері формування креативного потенціалу: у курсантів він переважно стимулюється навчальним контекстом, у контрактників – реальним досвідом військової служби.

Загальний рівень креативного мислення за статусом служби (методика Торренса) представлений на рисунку.

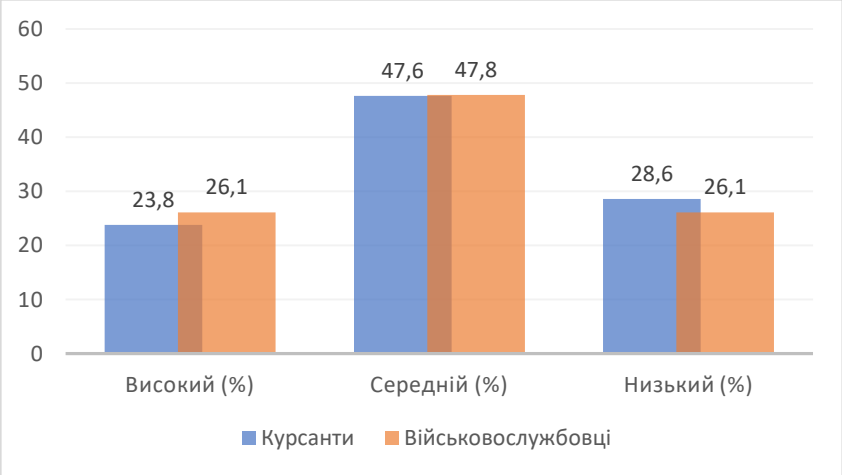

Рисунок 2.6 – Розподіл загального рівня креативності за тестом Торренса серед курсантів та військовослужбовців

Аналіз гендерного аспекту в межах проведеного дослідження виявився ускладненим унаслідок нерівномірного розподілу вибірки за статтю: частка жінок становила лише 20,5 %, що не дозволяє здійснити повноцінні

статистично обґрунтовані порівняння між чоловіками та жінками. Така диспропорція обмежує можливості кількісного аналізу гендерних відмінностей і потребує обережності під час інтерпретації отриманих результатів.

Водночас якісний аналіз відповідей респондентів дає підстави для окреслення певних тенденцій. Зокрема, жінки частіше демонстрували вищий рівень деталізації та символічності у виконанні фігурних завдань, що проявлялося у більш складній структурі зображень, використанні метафоричних елементів та розширеному смисловому наповненні образів. У вербальних ситуаціях жінки також схильні були пропонувати більш нестандартні та різноманітні сценарії розв’язання проблемних завдань, зокрема у прикладах, пов’язаних зі способами сигналізації про небезпеку або нетиповим використанням наявних предметів у складних умовах.

Отримані якісні спостереження можуть свідчити про відмінності у стилях креативного мислення, зокрема про більшу орієнтацію жінок на символічне осмислення ситуації, образність та варіативність рішень. Водночас з огляду на обмежений обсяг жіночої підвибірки ці результати мають попередній характер і не можуть бути узагальнені без проведення подальших досліджень із більш збалансованим гендерним складом вибірки. Перспективним напрямом подальших наукових пошуків є поглиблене вивчення гендерних особливостей креативного мислення у військовому контексті з використанням комбінованих кількісних і якісних методів аналізу.

Альтернативна психодіагностична методика «Кола» дозволила здійснити комплексне дослідження основних компонентів креативного мислення військовослужбовців, зокрема таких показників, як швидкість, гнучкість, оригінальність та, частково, розробленість ідей. Застосування цієї методики дало змогу оцінити здатність респондентів у обмежений час генерувати різноманітні варіанти рішень, трансформувати вихідні стимули та виходити за межі стандартних образів і стереотипних підходів.

Показник швидкості відображав темп продукування ідей і свідчив про оперативність мислення в умовах часових обмежень, що є особливо значущим для військової діяльності. Гнучкість мислення проявлялася у здатності змінювати напрям творчого пошуку, використовувати різні категорії образів і переходити від одного способу інтерпретації стимулу до іншого. Оригінальність оцінювалася за ступенем новизни та нестандартності створених образів, а також за відходом від типових і найбільш поширених варіантів відповідей.

Часткова оцінка розробленості ідей дозволила проаналізувати рівень деталізації та смислового наповнення створених зображень, зокрема використання додаткових елементів, сюжетних зв’язків і символічних компонентів. Хоча методика «Кола» не передбачає повноцінної оцінки розробленості, отримані дані дали змогу зробити попередні висновки щодо здатності військовослужбовців поглиблювати та конкретизувати власні творчі ідеї.

Загалом застосування методики «Кола» виявилося доцільним для дослідження креативного мислення військовослужбовців, оскільки вона поєднує простоту виконання з високою інформативністю та дозволяє виявити індивідуальні особливості творчого мислення в умовах, наближених до ситуацій швидкого прийняття рішень. За результатами її застосування було отримано додаткові емпіричні дані, що доповнюють результати інших методик і сприяють більш цілісному розумінню креативного потенціалу досліджуваних.

Таблиця 2.4 – Результати опитування за методикою «Кола»

Компонент	**Методика Кола**		
	Високий рівень (%)	**Середній рівень (%)**	**Низький рівень (%)**
Швидкість	25,00	61,00	14,00
Гнучкість	18,00	50,00	32,00
Оригінальність	13,00	57,00	30,00
Розробленість	22,00	40,00	38,00

Отримані результати свідчать, що найбільш розвиненим компонентом креативного мислення серед військовослужбовців є оригінальність (57% – середній рівень і 13% – високий рівень), тоді як розробленість має найменшу частку високих показників (40 % і 22%). У більшості респондентів усі компоненти знаходяться на середньому рівні розвитку, що свідчить про потенціал для подальшого удосконалення креативних здібностей.

Таблиця 2.5 – Результати розподілу рівнів креативного мислення за статусом (методика Кола)

Компонент креативного мислення	Група	Високий (%)	Середній (%)	Низький (%)
Швидкість	Курсанти	38,1	47,6	14,3
	Військовослужбовці	34,8	43,5	21,7
Гнучкість	Курсанти	33,3	52,4	14,3
	Військовослужбовці	30,4	47,8	21,8
Оригінальність	Курсанти	42,9	42,9	14,2
	Військовослужбовці	39,1	43,5	17,4
Розробленість	Курсанти	28,6	52,4	19,0
	Військовослужбовці	26,1	52,1	21,8

У курсантів дещо вищі відсотки високого рівня у компонентах швидкості, гнучкості та оригінальності. Контрактники мають трохи більшу частку середніх і низьких показників, але різниця не є різкою. Найменше високих балів обидві групи показали у компоненті розробленості.

Загальний рівень креативного мислення у курсантів має дещо більшу частку високих показників (35 %) порівняно з контрактниками (32 %).

Загальний рівень за методикою Кола дав наступні результати:

– високий рівень – 19,5%
– середній рівень – 52,00%
– низький рівень – 28,48%

Загальний рівень креативного мислення за статусом служби (методика Кола) представлений на рисунку.

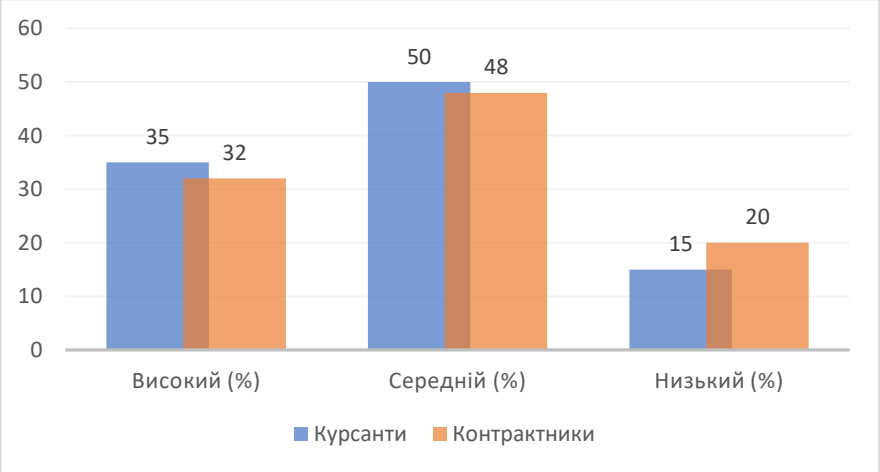

Рисунок 2.7 – Розподіл загального рівня креативності за методикою Кола серед курсантів та військовослужбовців

В обох групах переважає середній рівень, що свідчить про потенціал для розвитку. Низький рівень частіше зустрічається у контрактників, що, ймовірно, пов’язано з особливостями служби та специфікою виконання завдань.

З метою перевірки узгодженості двох методик (Торренса та «Кола»), було проведено кореляційний аналіз за критерієм Пірсоном між однотипними показниками (розраховані у середовищі табличного процесора за допомогою функцій Кореляція).

Таблиця 2.6 – Результати кореляційного аналізу за критерієм Пірсоном для методики Торренса та методики Кола

Компонент	Методика Торренса			Методика Кола			Кореляція
	Високий рівень (%)	Середній рівень (%)	Низький рівень (%)	Високий рівень (%)	Середній рівень (%)	Низький рівень (%)	
Швидкість	36,40	45,50	18,10	25,00	61,00	14,00	0,88
Гнучкість	31,80	50,00	18,20	18,00	50,00	32,00	0,63
Оригінальність	18,00	40,90	41,10	13,00	57,00	30,00	0,79
Розробленість	17,00	54,50	28,50	22,00	40,00	38,00	0,80

Між показниками двох методик, Торренса та «Кола» за компонентами креативного мислення спостерігається помірний до високого рівень прямого

кореляційного зв’язку (r = 0,63–0,88). Найвища узгодженість отримана за компонентом «Швидкість» (r = 0,88), що свідчить про стабільність результатів цього показника незалежно від методики. Дещо нижчий, але все ще значущий зв’язок виявлено за «Гнучкістю» (r = 0,63), що може відображати різні підходи методик до оцінки цього аспекту. Показники «Оригінальності» (r = 0,79) та «Розробленості» (r = 0,80) також мають високий рівень кореляції, що вказує на подібність оцінок за цими параметрами та підтверджує надійність вимірювання креативних характеристик військовослужбовців у різних тестових форматах.

Отже, можемо стверджувати, що загальний рівень розвитку креативного мислення є середнім значенням обох методик.

- Високий рівень – 22,65%
- Середній рівень – 49,86%
- Низький рівень – 27,49%.

Висновки за результатами опитувальника «Службова ефективність у складних умовах» (СЕСУ) розробленого в межах науково-дослідної теми кафедри психології Херсонського державного університету [9] дозволили виявити самооцінку службової ефективності в умовах бойової, навчальної або надзвичайної діяльності.

Загальний рівень службової ефективності військовослужбовців за опитувальником СЕСУ відповідає середньому рівню. Середнє значення по вибірці склало 3,5 балів, що свідчить про достатній рівень адаптації до службових викликів у складних умовах.

Найвищі результати були зафіксовані в блоці «Взаємодія в колективі» (M = 3,9). Це вказує на високу згуртованість, готовність до командної роботи та підтримки бойового духу, що є критично важливим у військових підрозділах.

Показники блоку «Прийняття рішень у нестандартних умовах» були на рівні 3,5, що вказує на загалом достатнє креативне мислення, однак у частини респондентів відзначено нерішучість у ситуаціях невизначеності.

Ініціативність оцінюється на середньому рівні (М = 3,2), що свідчить про готовність частини військовослужбовців діяти самостійно, однак в умовах жорсткої ієрархії ініціатива не завжди реалізується повною мірою.

Найнижчі бали (М = 2,6) були отримані у блоці «Виконання завдань у стресі», що потребує додаткової уваги до розвитку стресостійкості, особливо в умовах бойового або навчального навантаження (Рисунок2.4.).

Рисунок 2.8 – Розподіл загального рівня креативності за тестом Торренса серед курсантів та військовослужбовців

У міжгруповому порівнянні курсантів і контрактників виявлено, що курсанти показують вищі показники ініціативності та прийняття рішень, тоді як контрактники – вищі показники у колективній взаємодії та стресостійкості, що, ймовірно, зумовлено відмінностями у досвіді.

Таблиця 2.7 – Міжгрупове порівнянні курсантів і контрактників за результатами опитувальника «Службова ефективність у складних умовах» (СЕСУ)

Показник	Курсанти (n = 21), %	Контрактники (n = 23), %
Ініціативність	71,4	60,9
Прийняття рішень	66,7	56,5
Колективна взаємодія	61,9	73,9
Стресостійкість	57,1	78,3

Загалом, опитувальник показав надійність та практичну цінність у діагностиці службової готовності, дозволяє виявити сильні сторони та зони для розвитку в індивідуальному та груповому форматах.

З метою вивчення взаємозв’язку між рівнем креативності мислення та показниками службової ефективності було проведено кореляційний аналіз із використанням коефіцієнта лінійної кореляції Пірсона. У межах аналізу зіставлялися результати опитувальника СЕСУ, зокрема загальний інтегральний показник службової ефективності та окремі його структурні блоки, з показниками Тесту креативності Торренса, що відображають швидкість, гнучкість і оригінальність мислення. Такий підхід дозволив оцінити, наскільки окремі компоненти креативного мислення пов’язані з різними аспектами професійної результативності військовослужбовців.

Крім того, з метою підвищення надійності та валідності отриманих результатів було здійснено кореляційний аналіз між показниками опитувальника СЕСУ та результатами альтернативної Методики «Кола», яка оцінює ті самі параметри креативності (швидкість, гнучкість, оригінальність). Порівняння результатів двох різних методик дало змогу перевірити збіжність вимірювань і підтвердити стабільність виявлених зв’язків. Отримані кореляційні залежності стали підґрунтям для подальшої інтерпретації ролі креативного мислення як психологічного чинника службової ефективності у військовій діяльності.

У таблицях 2.8. і 2.9. представлені кореляційні зв’язки розраховані у середовищі табличного процесора MS Excel

Таблиця 2.8 – Кореляція між опитувальником СЕСУ та тестом Торренса

Показник опитувальника СЕСУ	**Швидкість (ТТСТ)**	**Гнучкість (ТТСТ)**	**Оригінальність (ТТСТ)**
Виконання завдань у стресі	0.34	0.31	0.28
Ініціативність	0.61	0.65	0.70
Прийняття рішень у нестандарті	0.68	0.62	0.74
Взаємодія в колективі	0.39	0.29	0.36
Загальний бал (СЕСУ)	0.59	0.55	0.63

Найвищий зв’язок спостерігається між оригінальністю (Торренс) та блоком прийняття рішень у нестандартних умовах. Це свідчить, що респонденти з високим рівнем креативності частіше демонструють ініціативу, гнучкість та самостійність у прийнятті рішень.

Таблиця 2.8 – Кореляція між авторським опитувальником СЕСУ та методикою «Кола»

Показник опитувальника СЕСУ	Швидкість (Кола)	Гнучкість (Кола)	Оригінальність (Кола)
Виконання завдань у стресі	0.30	0.27	0.25
Ініціативність	0.59	0.63	0.69
Прийняття рішень у нестандарті	0.66	0.60	0.72
Взаємодія в колективі	0.32	0.26	0.34
Загальний бал (СЕСУ)	0.57	0.51	0.61

Аналогічно до результатів із Торренсом, найсильніші зв’язки спостерігаються між креативністю (особливо оригінальністю) та ініціативністю або нестандартним мисленням у службовій діяльності.

Отже, опитувальник СЕСУ має високий кореляційний зв’язок з обома методиками оцінки креативності. Найбільш виражений зв’язок спостерігається між показниками: Оригінальність – Прийняття рішень у нестандартних умовах ($r > 0.7$) та Гнучкість – Ініціативність ($r \approx 0.6–0.65$). Це підтверджує, що креативне мислення виступає психологічною основою службової ефективності в умовах невизначеності, ризику та стресу.

Результати проведеного аналізу показали, що рівень розвитку креативного мислення військовослужбовців залежить як від окремих компонентів (швидкість, гнучкість, оригінальність, розробленість), так і від статусу респондентів (курсанти чи військовослужбовці-контрактники). Курсанти продемонстрували вищі показники за швидкістю генерування ідей та прийняттям рішень, тоді як контрактники – за гнучкістю мислення, колективною взаємодією та стресостійкістю, що може бути зумовлено більшим практичним досвідом.

Порівняльний аналіз результатів за методиками Торренса та «Кола» виявив високий рівень узгодженості за більшістю компонентів креативного мислення (коефіцієнти кореляції Пірсона від 0,63 до 0,88), що підтверджує надійність вимірювань та взаємодоповнюваність обраних інструментів. Найвищу кореляцію зафіксовано за показником «Швидкість» ($r = 0,88$), а найнижчу за шкалою «Гнучкість» ($r = 0,63$).

Загалом, отримані дані дозволяють стверджувати, що креативне мислення військовослужбовців має середній рівень розвитку з переважанням репродуктивних способів розв’язання завдань та відносну стабільність вимірювання в умовах використання різних психодіагностичних підходів. Втім виявлені міжгрупові та методичні відмінності можуть бути використані для цілеспрямованого розвитку окремих компонентів креативності у процесі військової підготовки.

РОЗДІЛ 3
РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ, ЯК УМОВА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІД ЧАС НЕСЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

3.1 Психокорекційна програма розвитку креативного мислення, її розробка і впровадження

Результати дослідження засвідчили наявність стійкого позитивного зв'язку між рівнем креативності та службовою ефективністю військовослужбовців, зокрема в ініціативності, прийнятті рішень у нестандартних умовах та адаптивності до стресових ситуацій. Це підтверджує доцільність цілеспрямованого розвитку креативного потенціалу, а саме психокорекційної програми розвитку креативного мислення в системі військової підготовки, особливо у складних і невизначених умовах сучасної гібридної війни.

Розроблена програма була призначена для наступної цільової аудиторії: програми: курсанти, офіцери (командири підрозділів), військові психологи, а також військовослужбовці, які залучаються до рішень у нестандартних умовах (розвідка, інженерні війська, штаб).

Цілі програми виходили з результатів дослідження і потреб військової служби. Це такі цілі:

– Підвищити рівень креативного мислення;

– Сформувати навички прийняття нестандартних рішень;

– Розвивати розумову гнучкість та ініціативність;

– Підвищити стресостійкість та здатність діяти в умовах невизначеності.

Програма складається з 3 модулів, вона була включена у систему психологічної підготовки ЗСУ. Для зручності її використання була

розроблена мобільна версія для використання в польових умовах. Також окремі модулі використовувались як елемент командирського тренінгу.

– Проводити відбір та підготовку інструкторів з числа військових психологів.

Практичні компоненти програми включали теоретичну підготовку, психотренінг, стратегічну гру, практичні вправи для виконання у команді та вправи для регуляції стресу.

Детально опишемо зміст модулів.

Модуль 1. Теоретична підготовка. Передбачає ознайомлення з поняттями «креативність», «оперативне мислення», «когнітивна гнучкість» та аналіз реальних кейсів нестандартного мислення у військовій історії.

Мета модуля: Сформувати у військовослужбовців базове розуміння сутності креативності, оперативного мислення та когнітивної гнучкості, а також продемонструвати їхнє значення у виконанні службових завдань, особливо в умовах високого стресу та обмеженого часу.

Теоретична підготовка відбувалась у формі вебінару, де були представлені теоретичні відомості про ключові поняття і проведено аналіз реальних кейсів з військової служби.

Теоретичний зміст вебінару представлений у додатку Д.

В аналіз реальних кейсів нестандартного мислення у військовій історії входили такі три кейси:

Друга світова війна – операція «Фортитьюд». В цій операції союзники створили ілюзію підготовки вторгнення в інше місце, ніж планувалося реально, використовуючи надувну техніку, фальшиві радіопереговори та дезінформацію. У результаті відволікання сил супротивника та успішна висадка в Нормандії [22].

Афганістан, 1980-ті – нетрадиційне використання ресурсів. Нестандартне рішення – використання місцевих тварин для транспортування боєприпасів у важкодоступні райони, що зменшило ризик виявлення техніки ворогом [27].

Миротворча операція як швидка адаптація до культурного контексту. Офіцери застосовували нестандартні способи налагодження діалогу з місцевими громадами через спортивні заходи або гуманітарні ініціативи [29].

Формат роботи в модулі може бути реалізований не тільки у формі вебінару, а також у формі міні-лекції з презентаціями ключових понять, групової дискусії на тему: «Що важливіше у стресових умовах – швидкість чи креативність?» або аналізу відеоматеріалів та карт історичних операцій.

У результаті проведення модуля учасники чітко розуміють різницю між креативністю, оперативним мисленням і когнітивною гнучкістю. Вони мають приклади з військової історії, які підтверджують цінність цих якостей і підготовлені до переходу на практичні модулі з розвитку навичок.

Модуль 2. Практична підготовка. Включає вправи на розвиток альтернативного мислення, симуляційні сценарії у військовому середовищі, командні завдання з елементами креативної взаємодії, когнітивно-стресові тренінги.

Мета модуля: формування та вдосконалення навичок креативного, оперативного та гнучкого мислення у військовослужбовців у реалістичних та стресових умовах.

Вправи на розвиток альтернативного мислення включали генерацію кількох варіантів вирішення однієї бойової задачі, вправи на знаходження 10 способів досягнення мети за обмежених ресурсів, техніку SCAMPER для модифікації існуючих рішень (Substitute, Combine, Adapt, Modify, Put to other uses, Eliminate, Reverse).

Симуляційні сценарії у військовому середовищі передбачали рольові ігри з відпрацювання дій у нестандартних ситуаціях (наприклад, втрати зв’язку, раптова зміна місця операції) та імітаційні тренування з моделювання бойових завдань у стресових умовах.

У командні завдання з елементами креативної взаємодії входила побудова плану операції з мінімальними вхідними даними, колективне вирішення логістичної задачі в умовах дефіциту ресурсів та «Військовий хакатон» – командний пошук нестандартних рішень за обмежений час.

Вправи на швидке прийняття рішень при високому рівні шуму та відволікаючих чинників та виконання завдань під фізичним навантаженням для поєднання креативності та витривалості входили до складу когнітивно-стресових тренінгів

Повний зміст модуля, описані вправи, сценарії та командні завдання представлені у додатку Ж.

Після вправ проводився аналіз та рефлексія, які включали обговорення успішних і невдалих стратегій; самооцінку рівня креативності та адаптивності та зворотний зв'язок від інструкторів та товаришів по команді.

У результаті проведених вправ очікувалися такі результати:

– Здатність швидко знаходити нестандартні рішення.
– Підвищення психологічної стійкості у складних обставинах.
– Покращення командної взаємодії у кризових ситуаціях.

Модуль 3. Закріплення та інтеграція креативних навичок. Включає комплексні навчально-бойові завдання, індивідуальні творчі завдання, командний проєкт «Вирішення критичної ситуації». В його склад також входить оцінювання рівня розвитку креативності та гнучкості мислення.

Мета модуля: забезпечити стійке засвоєння набутих теоретичних знань і практичних умінь, інтегрувати їх у повсякденну військову діяльність та підготувати військовослужбовців до самостійного розвитку креативності.

Приклад індивідуального завдання на розробку власної нестандартної стратегії виконання умовної операції:

Інструкція: вам надається вихідна ситуація: у заданому районі потрібно провести евакуацію цивільного населення в умовах часткової втрати зв'язку та обмежених ресурсів. Ви отримуєте лише базові дані (кількість цивільних, приблизний час на виконання, наявні засоби). Необхідно запропонувати щонайменше три варіанти стратегії, у яких кожен спосіб має відрізнятися підходом. Обґрунтуйте переваги та ризики кожного варіанту.

Критерії оцінювання:

1. Оригінальність – наскільки стратегія відрізняється від стандартних підходів.

2. Реалістичність – можливість практичного застосування у військових умовах.

3. Гнучкість – наявність альтернативних планів у разі зміни обставин.

4. Командна взаємодія – врахування ролей та можливостей членів підрозділу.

Повний зміст модуля розроблений у додатку К. До модулів додавався окремий блок присвячений навчальним технікам регуляції стресу. Стрес, особливо в умовах військової служби, може значно знижувати когнітивну гнучкість і здатність до творчого пошуку рішень. Володіння простими та ефективними методами регуляції емоційного стану дає змогу військовослужбовцю швидко відновлювати ясність мислення та підтримувати високий рівень креативності навіть у кризових ситуаціях.

Були запропоновані такі техніки:

1. Дихальна стабілізація («4-7-8») – вирівнює ритм серця та знижує психічну напругу, що підвищує здатність до логічного і творчого аналізу ситуації.

2. Прогресивна м’язова релаксація – допомагає позбутися фізичного напруження, що блокує креативні ідеї.

3. Метод «заземлення» (Grounding) – перемикає увагу на реальність «тут і зараз», зменшуючи вплив паніки та хаосу на процес мислення.

4. Візуалізація безпечного місця – створює позитивний емоційний фон для роботи з новими ідеями.

5. Короткі паузи усвідомленості – мікроінтервали для відновлення концентрації перед ухваленням нестандартних рішень.

Впровадження цих технік у програму включало:

– Короткі інтегровані вправи під час практичних завдань з креативного мислення.

– Використання технік перед виконанням завдань підвищеної складності.

– Рекомендації для самостійного тренування у позанавчальний час.

Приклад інтегрованого завдання «Холодна голова – гаряча ідея» з впровадженими дихальними техніками подано у додатку К.

Наприкінці трьох модулів відбувалося повторне оцінювання рівня розвитку креативності та гнучкості мислення, яке включало ті ж самі тестові завдання на швидкість і якість прийняття рішень.

3.2 Оцінка ефективності впровадження психокорекційної програми розвитку креативного мислення.

Оцінювання ефективності психокорекційної програми проводилося на основі порівняльного аналізу рівня креативного мислення військовослужбовців до початку та після впровадження розробленої запропонованої програми.

Дослідження креативного мислення здійснювалося з використанням теста креативності Торренса (ТТСТ), методики Кола, опитувальника на оцінку здатності до оперативного мислення в умовах стресу СЕСУ.

Результати початкового тестування засвідчили, що більшість учасників продемонстрували середній рівень розвитку креативності, з переважанням репродуктивних способів розв’язання завдань. У показниках когнітивної гнучкості фіксувалася обмежена здатність до швидкої зміни стратегій мислення при виникненні нових умов.

Таблиця 3.1 – Динаміка змін рівня креативного мислення військовослужбовців

Шкали	До впровадження програми			Після програми			Відхилення, +-			Відносне відхилення, %		
	Високий рівень (%)	Середній рівень (%)	Низький рівень (%)	Високий рівень (%)	Середній рівень (%)	Низький рівень (%)	Високий рівень (%)	Середній рівень (%)	Низький рівень (%)	Високий рівень (%)	Середній рівень (%)	Низький рівень (%)
Швидкість	30,70	53,25	16,05	45,00	52,00	3,00	14,30	-1,25	-13,05	146,58	97,65	18,69
Гнучкість	24,90	50,00	25,10	29,00	62,00	9,00	4,10	12,00	-16,10	116,47	124,00	35,86
Оригінальність	15,50	48,95	35,55	28,00	58,00	14,00	12,50	9,05	-21,55	180,65	118,49	39,38
Розробленість	19,50	47,25	33,25	31,00	51,00	18,00	11,50	3,75	-15,25	158,97	107,94	54,14
Загальний рівень	22,65	49,86	27,49	33,25	55,75	11,00	10,60	5,89	-16,49	146,80	111,81	40,02

За наведеними даними можна зробити наступні висновки. В усіх компонентах (швидкість, гнучкість, оригінальність, розробленість, загальний рівень) спостерігається зростання частки військовослужбовців із високим рівнем креативного мислення. Найбільше зростання – у шкалах швидкість (+14,3%) та оригінальність (+12,5%).

Відносне збільшення високого рівня у відсотках коливається від 111,8% (загальний рівень) до 156,9% (розробленість).

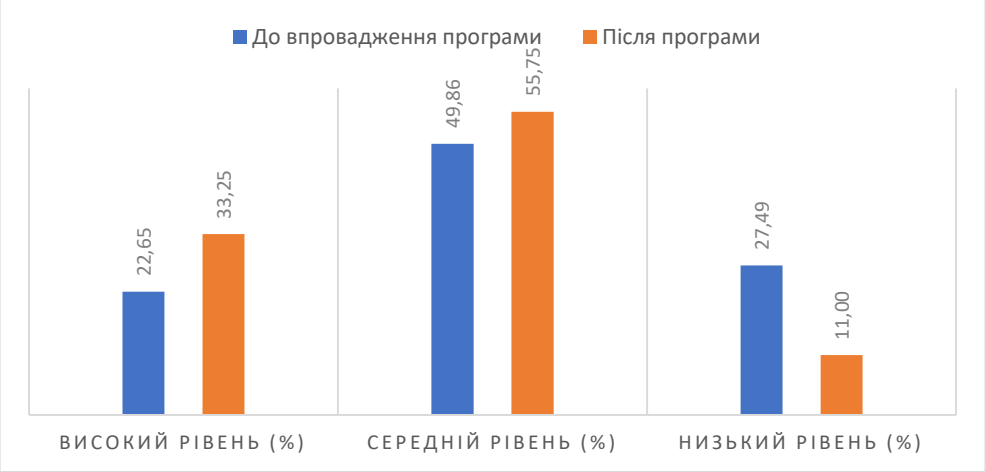

Рисунок 3.1 – Динаміка зміни загального рівня розвитку креативності до і після впровадження програми

Спостерігається загальне зменшення частки середнього і низького рівнів. У більшості шкал показник середнього рівня знизився, що свідчить про перехід частини респондентів до високого рівня. Найбільше зменшення спостерігається у шкалі оригінальність (–9,5%) та розробленість (–3,75%).

Найбільше зниження частки низького рівня – у швидкості (–15,08% відносно початкового значення) та розробленості (–15,54%).

Позитивно змінився загальний рівень креативного мислення. Після програми частка військовослужбовців із високим рівнем креативності зросла з 22,65% до 33,25% (+10,6%), тоді як низький рівень знизився на 5,87%. Відносно початкових значень, високий рівень зріс на 111,8%, а низький зменшився на 80,4%.

Таким чином, впровадження програми мало чітко виражений позитивний вплив на розвиток креативного мислення військовослужбовців.

Найбільш динамічно зростали показники швидкості, оригінальності та розробленості мислення, що може свідчити про ефективність заходів, спрямованих на активізацію когнітивної гнучкості та пошукової активності. Зменшення частки середнього і низького рівнів при одночасному збільшенні високого рівня підтверджує цільову результативність програми.

3.3 Практичні рекомендації командирам та психологам підрозділів

Результати проведеного дослідження та апробації психокорекційної програми розвитку креативного мислення у військовослужбовців свідчать про значний потенціал підвищення службової ефективності через цілеспрямоване формування навичок гнучкого, нестандартного та оперативного мислення. Для максимального ефекту від впровадження подібних програм під час несення військової служби

Для того, щоб практичні рекомендації ефективно втілювалися у військову діяльність потрібно дотримуватися визначених організаційних вимог.

По-перше, розроблену програму розвитку креативного мислення до системи бойової та психологічної підготовки доцільно включати в процес несення військової служби, інтегруючи її модулі у планові заняття з офіцерами, сержантами та курсантами.

По-друге, доцільно здійснювати підготовку інструкторів з числа тих військових психологів та офіцерів, які пройшли навчання за даною програмою та здатні якісно проводити тренінги у польових і штабних умовах. Також для проведення занять у польових умовах, у районах бойових дій або на тимчасових базах необхідно використовувати мобільні та адаптовані версії розробленої програми.

Рекомендації для формування креативності військовослужбовців розмежуємо для командирів підрозділі та військових психологів будуть дещо різнитися, тому розмежуємо їх.

Рекомендації для командирів підрозділів. Оскільки командири, як керуюча ланка, забезпечують цілісну картину ефективної і психологічно збалансованої військової служби, рекомендації для них будуть враховувати технічні, організаційний, психологічні та мотиваційну складові. Їм необхідно створювати умови для відпрацювання навичок креативного мислення під час планових тренувань і бойових навчань, зокрема, вводити елементи несподіваних змін у сценарії завдань (раптові зміни умов, дефіцит ресурсів, відсутність зв'язку тощо).

Потрібно систематично підтримувати ініціативність військовослужбовців, заохочуючи пропозиції альтернативних способів виконання завдань.

Для адаптації до умов невизначеності потрібен час, тому командирам необхідно збалансовано і послідовно забезпечувати чергування завдань різної складності та стресовості, щоб військові поступово адаптувалися до роботи.

Для формування збалансованих команд, де враховуються індивідуальні сильні сторони кожного бійця, доцільно використовувати результати оцінювання рівня креативності на кожному етапі підготовки.

Рекомендації для військових психологів. Військовий психолог – це кваліфікований фахівець у галузі психології. Він застосовує наукові знання та практичні навички для підтримки психічного здоров'я, підвищення психологічної стійкості, оптимізації продуктивності та адаптації військовослужбовців на всіх етапах військової служби [15]. Розвиток креативних здійбностей також включено до його компетентностей, як підвищення психологічної стійкості. Для розвитку креативних здібностей військовим психологам рекомендується проводити регулярні тренінги за всіма трьома модулями програми, особливо перед виконанням складних або нестандартних завдань.

Також доцільно використовувати психотренінгові методики (SCAMPER, альтернативне планування, когнітивно-стресові вправи) у

поєднанні з методами емоційної регуляції (дихальні техніки, «заземлення», візуалізація).

Таблиця 3.2 – Вправи на розвиток креативного мислення

Назва вправи	Коротка інструкція	Очікуваний ефект
Три альтернативи	При виконанні завдання кожен військовослужбовець пропонує 3 різні варіанти дій з поясненням переваг і ризиків.	Розвиток варіативності мислення, вміння бачити кілька шляхів вирішення проблеми.
Обмежені ресурси	Завдання (оборона позиції, евакуація, марш) виконується з умовою браку стандартних засобів.	Формування винахідливості, вміння імпровізувати.
Зміна умов	Командир під час вправи вводить несподівані зміни (втрата зв'язку, нестача пального, зміна маршруту).	Підвищення гнучкості мислення та готовності до непередбачуваних обставин.
Військовий бліц-хакатон	Група за 15–20 хвилин має знайти рішення складної тактичної ситуації.	Розвиток командної взаємодії, швидкого колективного пошуку ідей.
Рольова ротація	Військовослужбовці тимчасово міняються ролями (командир – виконавець, медик – зв'язківець тощо).	Розширення перспективи, краща командна взаємодія.
Швидке рішення	За 30 секунд потрібно запропонувати дію у несподіваній ситуації (наприклад, обстріл під час евакуації).	Розвиток швидкості прийняття рішень у стресових умовах.

Використання коротких сценаріїв та інтерактивних методів під час щоденних занять дозволяє забезпечити поступове формування культури нестандартного мислення навіть без масштабних програм.

Позитивною буде практика включати вправи на генерацію ідей та швидке прийняття рішень у процес службових нарад та планувань, а також заохочувати командний «мозковий штурм» перед виконанням складних завдань, навіть якщо час обмежений – практика показує, що навіть коротка креативна сесія підвищує ефективність рішень [14].

Модуль 3 «Закріплення та інтеграція креативних навичок», який включає комплексні навчально-бойові завдання, індивідуальні творчі завдання, командний проєкт «Вирішення критичної ситуації» інтегрувати у військову службу як щоквартальну перевірку готовності підрозділу до дій у непередбачуваних ситуаціях.

Вважаємо, що у результаті впроваджених практичних рекомендації у підрозділах будуть прогнозовані позитивні результати. Зокрема:

– Буде фіксуватися зростання швидкості й якості прийняття рішень у нестандартних ситуаціях.

– Підвищиться стресостійкість та психологічної готовності до дій в умовах невизначеності.

– В підрозділах буде формуватися культура креативної взаємодії та ініціативності.

– Зменшиться числа помилок, пов’язаних з шаблонним мисленням у бойових і службових завданнях.

Таким чином, упровадження запропонованих підходів сприятиме підвищенню боєздатності підрозділів, ефективності командної взаємодії та психологічної готовності особового складу до дій у складних і невизначених умовах сучасних воєнних конфліктів.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження було встановлено, що розвиток креативного мислення у військовослужбовців під час несення військової служби є важливим чинником підвищення ефективності прийняття рішень. У нестандартних та стресових ситуаціях креативність є характерним і значущим явищем для військової діяльності.

У першому розділі здійснено аналіз теоретичних основ креативного мислення під час несення військової служби. Проведений аналіз наукової літератури та практичного досвіду засвідчив необхідність поєднання теоретичної підготовки, практичних тренінгів і психокорекційних технік для формування креативності та когнітивної гнучкості у військовослужбовців. Визначено, що креативне мислення в психології розглядається як здатність до генерації нових, нестандартних, але доцільних ідей, що базується на гнучкості, оригінальності та інтелектуальній активності особистості. Воно включає когнітивні, емоційно-мотиваційні та особистісні компоненти, які дозволяють людині адаптуватися до нових умов і ефективно вирішувати проблеми. На основі аналізу підходів українських і зарубіжних дослідників визначено основні критерії креативності – новизна, швидкість, гнучкість та продуктивність мислення – що дозволяє розглядати її як важливий чинник професійної та життєвої ефективності, зокрема у складних сферах, таких як військова діяльність.

У другому розділі емпірично досліджено креативне мислення за допомогою діагностичних методик – тесту креативності Торренса (ТТСТ) (вербальна та фігуральна форми, якісно та кількісно оцінюється продуктивність креативного мислення), методики «Кола» (Дж. Гільфорд, адаптація А. Мєдісова) для оцінки продуктивності фігуральної креативності (візуальна уява, перетворення форм та опитувальника «Службова ефективність у складних умовах» (СЕСУ) розроблений в межах науково-

дослідної теми кафедри психології. Загалом, отримані дані дозволяють стверджувати, що креативне мислення військовослужбовців має середній рівень розвитку з переважанням репродуктивних способів розв’язання завдань та відносну стабільність вимірювання в умовах використання різних психодіагностичних підходів. Втім виявлені міжгрупові та методичні відмінності можуть бути використані для цілеспрямованого розвитку окремих компонентів креативності у процесі військової підготовки.

У третьому розділі розроблена та впроваджена психокорекційна програма розвитку креативного мислення, яка включає три основні модулі – теоретичний, практичний та інтеграційний – показала високу ефективність. Впровадження програми мало чітко виражений позитивний вплив на розвиток креативного мислення військовослужбовців. Найбільш динамічно зростали показники швидкості, оригінальності та розробленості мислення, що може свідчити про ефективність заходів, спрямованих на активізацію когнітивної гнучкості та пошукової активності.

Виявлено позитивний вплив інтеграції технік регуляції стресу на здатність військовослужбовців швидко відновлювати психоемоційний стан та зберігати творчий підхід до вирішення завдань у складних умовах.

Практичні рекомендації, розроблені на основі результатів дослідження, спрямовані на системне впровадження програм розвитку креативного мислення у військових підрозділах, що має сприяти підвищенню бойової готовності та психологічної стійкості особового складу.

Подальші дослідження рекомендується спрямувати на вивчення довготривалого впливу психокорекційних заходів та адаптацію програм під різні категорії військовослужбовців з урахуванням специфіки їх діяльності.

Отже, проведене дослідження та розроблена програма розвитку креативного мислення військовослужбовців показали, що креативність є важливим чинником службової ефективності, здатності до адаптації та прийняття рішень у нестандартних умовах. Практичні рекомендації, спрямовані на інтеграцію теоретичних знань, тренінгових методик і простих

вправ у систему військової підготовки, дають змогу командирам і психологам підрозділів цілеспрямовано розвивати у військових швидкість мислення, гнучкість, оригінальність і стресостійкість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біла І.М. Психологічні засади професійної ефективності військовослужбовців в умовах бойових дій. *Науковий вісник Херсонського держ. університету.* Серія : Психологічні науки. 2022. Вип. 2. С. 112–117.

2. Біла І.М., Рожко О.М. Психологічні чинники адаптації військовослужбовців після участі в бойових діях. *Проблеми сучасної психології.* 2021. №53. С. 145–153.

3. Васильєва, Н. Психодіагностика творчих здібностей: методики, аналіз, інтерпретація. *Психологічний журнал*. 2015. № 4 (40). С. 55–62.

4. Гілфорд, Дж. П. Три обличчя інтелекту. *Питання психології*. 2013. № 2. С. 3–17.

5. Гусєв С. О. Формування інноваційного мислення у майбутніх офіцерів: теоретико-методологічний аспект. *Проблеми підготовки сучасного фахівця.* 2019. № 1(39). С. 56–60.

6. Євдокимов В. М., Панько І. О. Розвиток креативного мислення як чинник підвищення ефективності військового управління. *Військова освіта.* 2020. № 2(42). С. 12–17.

7. Карамушка Л.М. Психологія професійного стресу : монографія. Київ. Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, 2021. 292 с.

8. Карамушка Л.М., Кулага М.В. Психологічні ресурси професійного розвитку військовослужбовців. *Вісник Національного університету оборони України.* 2020. №2. С. 74–79.

9. Кафедра психології. Психологічне забезпечення службової діяльності працівників екстремальних професій: науково-дослідна тема. Держ. реєстр. № 0119U103458. Херсон : Херсонський державний університет, 2019–2023.

10. Киричук О. Ф. Психологія військового керівництва : навч. посіб. Київ : НУОУ, 2016. 238 с.

11. Кисельов, О. І. Методичні основи побудови авторських психодіагностичних опитувальників. *Теоретичні та прикладні проблеми психології.* 2016. № 3. С. 27–33.

12. Кисельова, О. М. Основи психодіагностики : навч. посіб. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2020. 212 с.

13. Козачук І. А. Креативне мислення як складова інноваційного стилю військового управління. *Науковий вісник Хмельницької національної академії прикордонної служби України.* Серія : Психологія. 2017. Вип. 3(77). С. 41–45.

14. Медісов, А. І. Методика «Кола»: оцінка фігуральної креативності *Вісник практичної психології і соціальної роботи*. 2014. № 7. С. 25–29.

15. Приходько В.І., Петруня О.В. Психофізіологічні особливості ефективності військової діяльності в умовах стресу. *Вісник НАПН України*. 2020. №3. С. 61–66.

16. Психологія управління військами : підручник ; вид. 2-ге, перероб. та допов. Київ : НУОУ, 2024. 532 с

17. Савченко, С. Ф. Психодіагностика креативного мислення: методи та інтерпретація : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2018. 152 с.

18. Сидоренко Ж. В. Психологічні аспекти готовності військовослужбовців до бойових дій. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса.* Серія : Психологічні науки. 2024. № 1(4). С. 83–91. DOI : https://doi.org/10.31558/2786-8745.2024.1(4).9

19. Управління повсякденною діяльністю підрозділів: навч. посібн. Київ : НУОУ імені Івана Черняховського, 2021. 416 с.

20. Чорнобай В. І. Активізація творчої діяльності курсантів через моделювання бойових ситуацій. *Освіта і наука.* 2021. № 4. С. 70–74.

21. Шамне, А. В. Методологія дослідження психологічних характеристик військовослужбовців. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2020. № 1. С. 88–92.

22. Alberts D. S., Hayes R. E. Power to the Edge : Command and Control in the Information Age. Washington, DC : CCRP Publication Series, 2003. 320 p.

23. Brundrett M. Leadership and creativity. *Education 3-13*. 2004. Vol. 32, no. 1. P. 72–76. DOI : https://doi.org/10.1080/03004270485200131

24. Encyclopaedia Britannica. Operation Fortitude URL: https://www.britannica.com/event/Operation-Fortitude (date of application 12.06.2025)

25. Guilford, J. P. Creativity. New York : Basic Books, 1950. 61 p.

26. Guilford, J. P. Traits of creativity. New York : Harper & Row, 1959. P. 142–161.

27. Kaufman J. C., Sternberg R. J. The Cambridge Handbook of Creativity. New York : Cambridge University Press, 2010. 466 p.

28. Klein, G. A. Sources of Power: How People Make Decisions. Cambridge, MA : MIT Press.1998.

29. Maruska R. A. Developing Adaptive Leaders : The Crucible Experience of Operation Iraqi Freedom. Joint Military Operations Department, 2005. 28 p.

30. Maslow; A. H. M. Toward a Psychology of Being (Business) by Abraham Harold Maslow (1998-11-09). John Wiley & Sons; 3 edition (1998-11-09), 1800 p.

31. Military Missions Blog. Use of deception in landings URL : https://militarymissions.blog/use-of-deception-in-landings (date of application 03.07.2025)

32. NATO RTO. Enhancing Cognitive Performance in Military Personnel. HFM Panel Report. Brussels : NATO. 2020.

33. Reiter-Palmon, R., & Illies, J. J. Leadership and creativity: Understanding leadership from a creative problem-solving perspective. *The Leadership Quarterly,*2014 Vol. 15(1), P. 55–77.

34. Sternberg K., Sternberg R. Barron's MAT. Kaplan Publishing, 2017. 352 p.

35. Super, D. E. The Psychology of Careers. New York : Harper & Row. 1957.

36. Torrance E. P. The Torrance Tests of Creative Thinking : Norms – Technical Manual. Bensenville, IL : Scholastic Testing Service, 1974. 160 p.

37. Torrance, E. P. Torrance Tests of Creative Thinking : Manual. Figural and Verbal Forms A and B., 1990. 97 p.

38. Vukadinović M. Creativity and leadership. *International Journal of Economic Practice and Policy*. 2022. Vol. 19, №. 1. P. 63–75. DOI : https://doi.org/10.5937/skolbiz1-41391 (date of application 14.09.2025).

39. Zaccaro S. J., Banks D., Bader P. Leader Adaptability : Theory and Training. *Military Psychology*. 2008. Vol. 20, № S1. P. 23–38. DOI : 10.1080/08995600701804835.

40. Zhou L., Wisniewski P., Xu H. Dialogue-based simulation for cultural awareness.arXiv 2020. URL : https://arxiv.org/abs/2002.00223 (date of application 23.03.2025)

ДОДАТКИ

Додаток А

Тест креативності Торренса

Частина І – Фігурна (невербальна)

Інструкція: Завдання виконуються письмово (можна від руки). Кожне завдання має обмеження часу – 10 хвилин.

Завдання 1: "Домалюй фігуру"

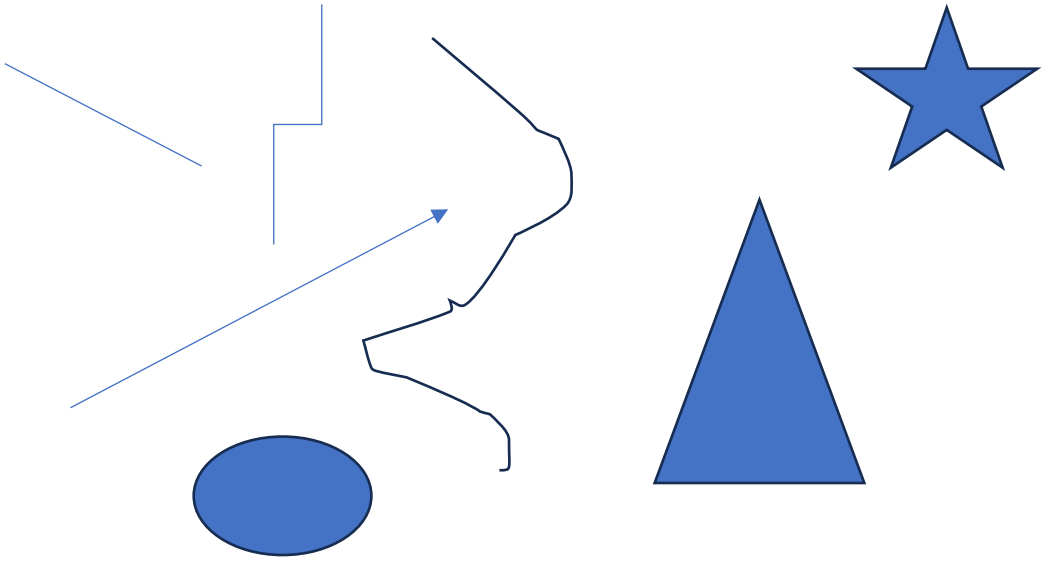
Бланк:

Інструкція: Використовуючи цей овал, домалюйте повноцінну картину (будь-що, що спаде на думку). Назвіть малюнок.

Завдання 2: "Завершення малюнків"

Бланк: На аркуші – 7 абстрактних форм

Інструкція: Домалюйте кожну форму, перетворивши її на щось реальне або фантастичне. Дайте кожному малюнку назву.

Частина II – Вербальна (словесна)

Інструкція: Записуйте відповіді у довільній формі. Час – 7 хвилин на кожне завдання.

Завдання 3: Назвіть якомога більше способів нестандартного використання бойового шолому в умовах надзвичайної ситуації.

Завдання 4: "Уявна ситуація" Уявіть, що ви командир групи, яка відрізана від основних сил. Радіозв'язок не працює, карта втрачена, БПЛА недоступний. У вас 4 бійці, обмежений боєкомплект і сутінки.

Які нестандартні дії ви зробите, щоб забезпечити:

— виживання групи

— повернення на базу

— або подачу сигналу союзникам?

Завдання 5: Продовжіть історію: *“Під час нічної операції група втратила орієнтацію в незнайомій місцевості. Командир раптово…”*

Загальні критерії оцінювання :

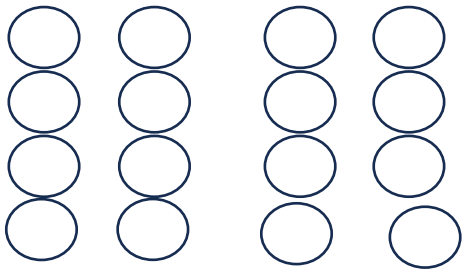
Критерій	**Максимум балів**
Швидкість	10
Гнучкість	10
Оригінальність	10
Розробленість	10
Разом (на одне завдання)	40

Кожне завдання оцінюється окремо. Загальна сума – 200 балів максимум.

Додаток Б

Методика «Кола»

1. Бланк завдання (для респондента)

(16 однакових порожніх кіл, розташованих у 4 рядки по 4) (Можна надрукувати або намалювати від руки перед тестуванням)

Інструкція для респондента:

Перед вами – аркуш із 16 однаковими колами. Ваше завдання – перетворити кожне коло на малюнок, тобто придумати щось нове з нього. Ви можете:

— Домальовувати до нього будь-що.

— Створювати предмети, фігури, обличчя, символи тощо.

— Не обов'язково використовувати всі кола.

Головне – придумати якомога більше різних, оригінальних ідей.

Час виконання завдання – 10 хвилин.

4. Критерії оцінювання

Критерій	**Як оцінюється**	**Максимум**
Швидкість (fluency)	Кількість завершених малюнків (будь-яких, навіть простих)	40
Гнучкість (flexibility)	Кількість різних категорій малюнків (напр., тварини, техніка, меблі, символи тощо)	10–12+
Оригінальність (originality)	Оцінка кожного малюнка за шкалою: 1 – типовий 2 – менш типовий 3 – рідкісний / нестандартний	0–120
Розробленість (elaboration) *(опційно)*	Кількість деталей у малюнках (домальовки, фони, сюжетність)	0–40

Інтерпретація результатів

— Високий рівень креативності:
— – 25+ малюнків,
— – 7+ категорій,
— – 20%+ малюнків з оцінкою 3.
— Середній рівень:
— – 15–25 малюнків,
— – 4–6 категорій,
— – переважають оцінки 2.
— Низький рівень:
— – <15 малюнків,
— – <4 категорій,
— – багато однотипних образів, повторення.

Додаток В

Опитувальник «Службова ефективність у складних умовах» (СЕСУ)

Призначення: самооцінка службової ефективності в умовах бойової, навчальної або надзвичайної діяльності.

Оцінювана вибірка: військовослужбовці, курсанти, офіцери. **Форма відповіді:** шкала Лайкерта (від 1 до 5).

Інструкція для респондента:

Нижче наведено твердження, які стосуються вашої поведінки у складних або нестандартних службових ситуаціях. Для кожного твердження оберіть ту відповідь, яка найкраще вас характеризує, виходячи з вашого досвіду.

Оцініть за шкалою:

1 – зовсім не притаманно

2 – радше не притаманно

4 – частково притаманно

4 – притаманно

5. – дуже притаманно

2. Блок 1. Виконання завдань у стресі

№	Твердження	Оцінка (1–5)
1	У стресовій ситуації я зберігаю здатність мислити раціонально.	
2	Психологічне напруження не заважає мені виконувати наказ.	
3	Я можу діяти ефективно навіть у стані фізичної втоми.	
4	Стрес мене мобілізує, а не блокує.	
5	У критичних ситуаціях я зберігаю самоконтроль.	

Блок 2. Ініціативність

№	Твердження	Оцінка (1–5)
6	Я самостійно пропоную ідеї або способи вирішення задач.	
7	Я не чекаю наказу, якщо бачу очевидну потребу у дії.	
8	Я проявляю ініціативу у виконанні нестандартних завдань.	

9	У критичних умовах я схильний брати відповідальність на себе.	
10	Моя ініціативність визнається колегами / командиром.	

3. Блок 3. Прийняття рішень у нестандартних умовах

№	**Твердження**	**Оцінка (1–5)**
1	Я вмію швидко оцінити ситуацію, навіть коли вона непередбачувана.	
2	У непевних обставинах я дію впевнено.	
3	Я приймаю рішення, навіть коли не маю повної інформації.	
4	У нестандартних ситуаціях я використовую нестандартні підходи.	
5	Я аналізую наслідки своїх рішень під час та після дій.	

Блок 4. Взаємодія в колективі

№	Твердження	Оцінка (1–5)
6	Я можу ефективно працювати у будь-якому складі групи.	
7	Я враховую думку товаришів по службі.	
8	У конфліктній ситуації я намагаюсь знайти компроміс.	
9	Колеги можуть покластися на мене у складній ситуації.	
0	Я зацікавлений у підтримці позитивного морального клімату в підрозділі.	

Інтерпретація результатів:

Для кожного блоку підраховується середній бал.

Загальна оцінка – середнє значення всіх 20 тверджень.

Рівні службової ефективності:

Середній бал	Рівень
4.5–5.0	Високий
3.5–4.4	Середній
2.5–3.4	Нижчий за середній
< 2.5	Низький

Додаток Д

Модуль 1. Теоретична підготовка. Аналіз кейсів

Мета модуля: Сформувати у військовослужбовців базове розуміння сутності креативності, оперативного мислення та когнітивної гнучкості, а також продемонструвати їхнє значення у виконанні службових завдань, особливо в умовах високого стресу та обмеженого часу.

Теоретична підготовка відбувалась у формі вебінару, де були представлені теоретичні відомості про ключові поняття і проведено аналіз реальних кейсів з військової служби.

Теоретичний зміст вебінару представлний у додатку Д.

1. Ознайомлення з ключовими поняттями

Креативність

– Визначення: здатність генерувати нові, оригінальні та доцільні ідеї у вирішенні завдань.

– У військовому контексті: уміння знаходити нестандартні рішення для тактичних і логістичних завдань, швидко адаптувати план дій до зміни обстановки.

Компоненти:

– Кількість ідей

– Гнучкість (здатність змінювати підхід)

– Оригінальність (неочікувані, але ефективні рішення)

Оперативне мислення

– Визначення: швидке та точне ухвалення рішень в умовах обмеженого часу.

– У військовому контексті: застосування бойового досвіду, тактичних знань і психологічної стійкості для миттєвого вибору найефективнішого варіанту дій.

– Приклади: вибір маршруту при зміні бойової обстановки, прийняття рішення при втраті зв’язку з командуванням.

Когнітивна гнучкість

– Визначення: здатність змінювати спосіб мислення та адаптуватися до нових обставин.

– У військовому контексті: перехід від стандартних процедур до імпровізації у разі непередбачуваних подій.

– Прояви: зміна тактики під час операції, швидке освоєння нових технологій або зброї.

2. Аналіз реальних кейсів нестандартного мислення у військовій історії

1. Друга світова війна – операція «Фортитьюд»

– Суть: союзники створили ілюзію підготовки вторгнення в інше місце, ніж планувалося реально, використовуючи надувну техніку, фальшиві радіопереговори та дезінформацію.

– Результат: відволікання сил супротивника та успішна висадка в Нормандії.

2. Афганістан, 1980-ті – нетрадиційне використання ресурсів

Приклад: використання місцевих тварин для транспортування боєприпасів у важкодоступні райони, що зменшило ризик виявлення техніки ворогом.

Сучасні миротворчі операції – швидка адаптація до культурного контексту

Офіцери застосовували нестандартні способи налагодження діалогу з місцевими громадами через спортивні заходи або гуманітарні ініціативи.

Додаток Ж

Модуль 2. Практична підготовка.

Мета модуля: формування та вдосконалення навичок креативного, оперативного та гнучкого мислення у військовослужбовців у реалістичних та стресових умовах.

Вправи на розвиток альтернативного мислення

Генерація кількох варіантів вирішення однієї бойової задачі.

Вправи «10 способів» (знайти 10 способів досягнення мети за обмежених ресурсів).

Техніка SCAMPER для модифікації існуючих рішень (Substitute, Combine, Adapt, Modify, Put to other uses, Eliminate, Reverse).

Симуляційні сценарії у військовому середовищі

Рольові ігри з відпрацювання дій у нестандартних ситуаціях (наприклад, втрати зв’язку, раптова зміна місця операції).

Імітаційні тренування з моделювання бойових завдань у стресових умовах.

Командні завдання з елементами креативної взаємодії

Побудова плану операції з мінімальними вхідними даними.

Колективне вирішення логістичної задачі в умовах дефіциту ресурсів.

«Військовий хакатон» – командний пошук нестандартних рішень за обмежений час.

Когнітивно-стресові тренінги

Вправи на швидке прийняття рішень при високому рівні шуму та відволікаючих чинників.

Виконання завдань під фізичним навантаженням для поєднання креативності та витривалості.

Аналіз та рефлексія після вправ

Обговорення успішних і невдалих стратегій.

Самооцінка рівня креативності та адаптивності.

Зворотний зв’язок від інструкторів та товаришів по команді.

Очікуваний результат:

– Здатність швидко знаходити нестандартні рішення.

– Підвищення психологічної стійкості у складних обставинах.

– Покращення командної взаємодії у кризових ситуаціях.

Додаток К

Модуль 3. Закріплення та інтеграція креативних навичок.

Мета модуля: забезпечити стійке засвоєння набутих теоретичних знань і практичних умінь, інтегрувати їх у повсякденну військову діяльність та підготувати військовослужбовців до самостійного розвитку креативності.

Комплексні навчально-бойові завдання

Інтеграція елементів з модулів 1 та 2 у єдиний сценарій.

Виконання складної місії з обмеженим часом і змінними умовами.

Застосування креативних підходів до планування, логістики та комунікації.

Індивідуальні творчі завдання

Розробка власної нестандартної стратегії виконання умовної операції.

Створення плану підвищення креативності у власному підрозділі.

Командний проєкт «Вирішення критичної ситуації»

Групова робота над ускладненою військовою задачею, де класичні підходи не дають результату.

Захист рішення перед інструкторами та колегами.

Оцінювання рівня розвитку креативності та гнучкості мислення

Повторне проходження авторського опитувальника для виявлення прогресу.

Тестові завдання на швидкість і якість прийняття рішень.

Рефлексія та план подальшого розвитку

Обговорення особистих досягнень і труднощів.

Формування індивідуального плану вдосконалення креативного мислення.

Надання методичних рекомендацій для самостійних тренувань.

Додаток К

Приклад інтегрованого завдання «Холодна голова – гаряча ідея»

Мета: Відпрацювання навичок швидкої регуляції емоційного стану перед вирішенням складних завдань та формування умов для креативного мислення.

Хід виконання:

Етап 1 – Регуляція стресу (2 хв.)

Виконати дихальну техніку **«4-7-8»**:

– Вдих через ніс – 4 секунди.

– Затримка дихання – 7 секунд.

– Повільний видих ротом – 8 секунд.

– Повторити 3 цикли.

Етап 2 – Креативне завдання (15 хв.)

Учасникам надається умовна тактична ситуація (наприклад, забезпечення евакуації групи в умовах блокованих шляхів).

– Завдання – розробити **нестандартну стратегію дій**, уникаючи прямолінійних рішень.

– Можна використовувати методи мозкового штурму, SCAMPER або карту асоціацій.

Етап 3 – Презентація та аналіз (10 хв.)

– Представлення своєї стратегії групі.

– Обговорення: як попередня техніка регуляції вплинула на швидкість і якість генерування ідей.

Формат: групова або індивідуальна робота, 30 хв.